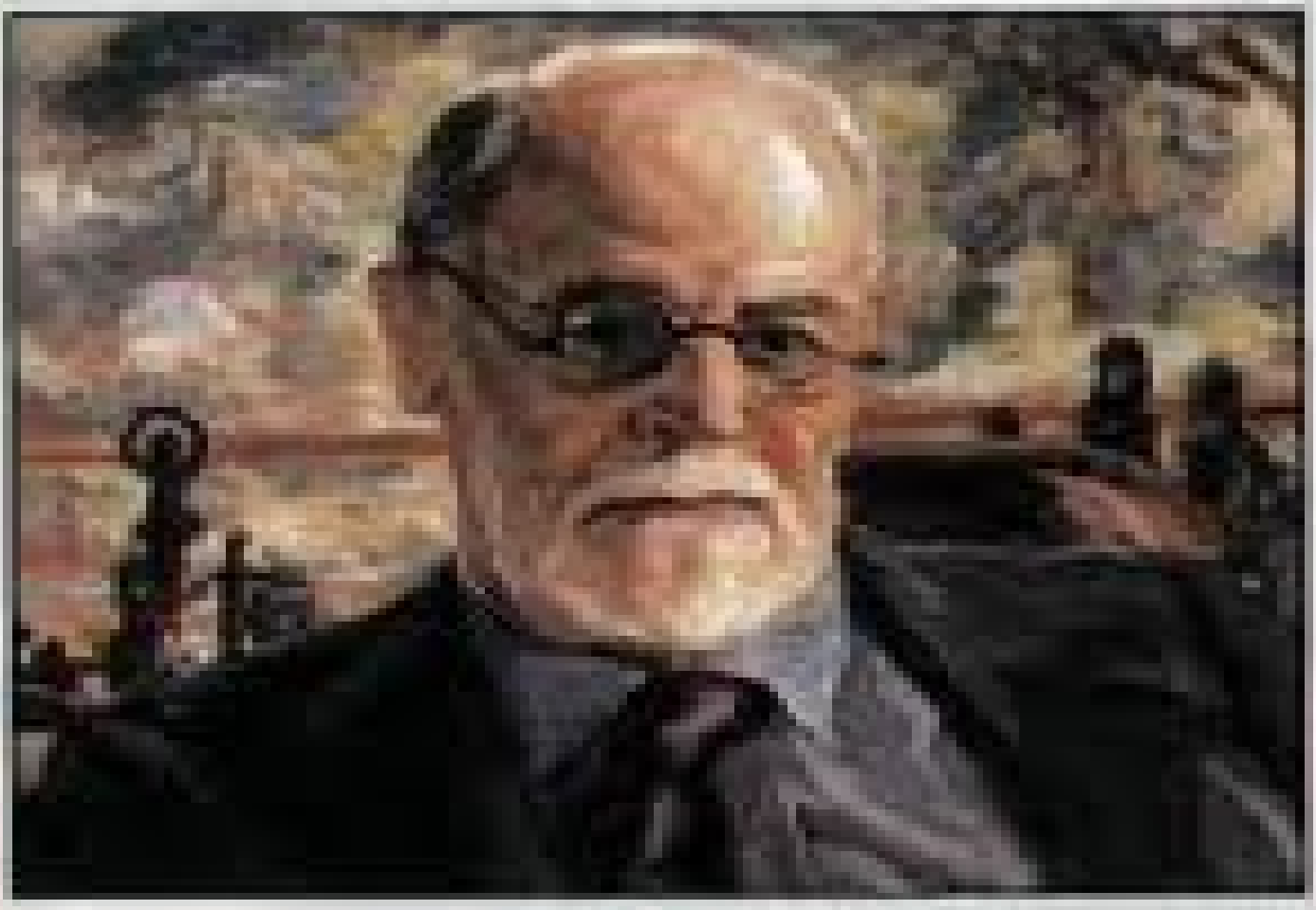
FREUD

Totem ve Tabu

Türkçesi
K. Sabri Sel

SOSYAL YAYINLAR

DÜNYA KLASİKLERİ DİZİSİ: 23
TOTEM ve TABU

Bu kitabın hazırlanmasında TOTEM VE TABU'nun MEB Alman Klasikleri Dizisindeki 1. baskısı temel alınmış ve çeviri dili günümüz Türkçe'sine uyarlanmıştır.

Yayına hazırlayan: Egemen Berköz

Dizgi: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.

Baskı: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti.

Aralık 1998

SIGMUND FREUD

TOTEM ve TABU

Çeviren: Niyazi Berkes

Cumhuriyetimizin 75. yılı coşkusuyla. .

Hümanizma ruhunu anlama ve duymada ilk aşama, insan varlığının en somut anlatımı olan sanat yapıtlarının benimsenmesidir. Sanat dalları içinde edebiyat, bu anlatımın düşünce öğeleri en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir ulusun, diğer ulusların edebiyatlarını kendi dilinde, daha doğrusu kendi düşüncesinde yinelemesi; zekâ ve anlama gücünü o yapıtlar oranında artırması, canlandırması ve yeniden yaratması demektir. İşte çeviri etkinliğini, biz, bu bakımdan önemli ve uygarlık davamız için etkili saymaktayız. Zekâsının her yüzünü bu türlü yapıtların her türlüsüne döndürebilmiş uluslarda düşüncenin en silinmez aracı olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyatın, bütün kitlenin ruhuna kadar işleyen ve sinen bir etkisi vardır. Bu etkinin birey ve toplum üzerinde aynı olması, zamanda ve mekânda bütün sınırları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi ulusun kitaplığı bu yönde zenginse o ulus, uygarlık dünyasında daha yüksek bir düşünce düzeyinde demektir. Bu bakımdan çeviri etkinliğini sistemli ve dikkatli bir biçimde yönetmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemeyen Türk aydınlarıa şükran duyuyorum. Onların çabalarıyla beş yıl içinde, hiç değilse, devlet eliyle yüz ciltlik, özel girişimlerin çabası ve yine devletin yardımıyla, onun dört beş katı büyük olmak üzere zengin bir çeviri kitaplığımız olacaktır. Özellikle Türk dilinin bu emeklerden elde edeceği büyük yararı düşünüp de şimdiden çeviri etkinliğine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okurunun elinde değildir. 23 Haziran 1941.

Milli Eğitim Bakanı

Hasan Âli Yücel

SUNUŞ

Cumhuriyet'le başlayan Türk Aydınlanma Devrimi'nde, dünya klasiklerinin Hasan Âli Yücel

öncülüğünde dilimize çevrilmesinin, kuşkusuz önemli payı vardır.

Cumhuriyet gazetesi olarak, Cumhuriyetimizin 75. yılında, bu etkinliği yineleyerek, Türk okuruna bir

"Aydınlanma Kitaplığı" kazandırmak istedik.

Bu çerçevede, 1940'lı yıllardan başlayarak Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan dünya klasiklerinin en önemlilerini yayınlıyoruz.

Cumhuriyet

TOTEM VE TABU

SIGMUND FREUD

Çeviren: Niyazi Berkes

BÖLÜM I

İLKELLERİN "ENSEST" KORKUSU

İlkel insanı, geçirmiş olduğu gelişim evreleriyle tanıyoruz; yani biz ilkeli bize bırakmış olduğu cansız anıtlar ve araçlarla, sanatıyla, dinsel ve masalsı, efsanevi ve düşsel öyküleriyle, yaşam üzerine düşüncelerine ilişkin bize ya doğrudan doğruya ya da dolaylı yoldan gelen bilgilerle ve sonuç olarak bizim bugünkü âdetlerimizde arta kalmış bir durumda yaşayan düşünce biçimleriyle tanırız. Üstelik bir anlamda o hâlâ bizim çağdaşımızdır, öyle kimseler vardır ki, biz onları hâlâ kendimizden çok ilkel insana daha yakın sayarız ve onlarda eski insanın doğrudan doğruya asıllarını ve temsilcilerini seçebiliriz. Vahşi ve yarı vahşi dediğimiz insanlar hakkında böylece bir yargıda bulunabiliriz. Onların ruh yaşamının bizim için özel bir önemi vardır; çünkü onların ruh yaşamında kendi gelişimimizin iyi korunmuş ilk evresini buluyoruz.

Bu varsayım doğruysa, etnografyanın bize öğrettiği "ilkel insan psikolojisi" ile psikanaliz araştırmalarının bize öğrettiği "nevrozluların psikolojisi" arasında yapılacak bir karşılaştırma birçok benzer noktayı ortaya çıkaracak ve az çok bildiğimiz konuları aydınlatacaktır.

Gerek iç, gerekse dış nedenlerden ötürü bu karşılaştırma için etnografyacılar tarafından en geri ve en ilkel olarak gösterilecek boyları alıyorum: Bugüne kadar en arkaik ve başka yerlerde bulunmayan özellikleri hayvanlar dergisinde bile saklamış olan en yeni anakaranın, yani Avustralya'nın yerlilerini seçiyorum.

Avustralya yerlileri en yakın komşuları olan Melanezyalılar, Polinezyalılar ve Malayalılarla ne bedence, ne de dilce ilişiklik göstermeyen ayrı bir budun sayılıyor. Bunlar ev ya da kalıcı kulübeler yapmasını bilmez, tarım bilmezler, köpekten başka evcil hayvanları da yoktur. Hatta çömlek yapmasını bile bilmezler. Salt avladıkları hayvan etleriyle ve toprağı kazarak çıkardıkları köklerle yaşarlar. Kralları ya da başkanları yoktur. Tüm topluluklar ilgili sorunlar yaşlılar meclisinde kararlaştırılır. Bunlar arasında yüksek varlıklara tapmak biçiminde bir din olduğu söylenemez. Suyun kıtlığından dolayı en katı yaşam koşullarıyla savaşmak zorunda olan Avustralya'nın iç bölgelerindeki boyları, kıyı bölgelerinde yaşayanlardan daha ilkel görünüyor.

Elbette bu zavallı çıplak yamyamların, cinsel yaşamlarında bizim kendi düşüncelerimiz bakımından ahlaklı olmalarını ya da cinsel dürtülerini büyük ölçüde sınırlamalarını bekleyemeyiz. Bununla birlikte yakın akraba arasında cinsel ilişkide bulunmak yani "ensest"(*) yapmaktan kaçınmak konusunda bunların en titiz özeni ve en büyük şiddeti göstermeyi görev saydıklarını da öğreniyoruz. Gerçekte bu insanların bütün toplumsal örgütlenmesi bu amaca hizmet ediyor gibi ya da onun elde edilmesiyle ilgili bir duruma getirilmiş gibi görünüyor.

Avustralyalılar arasında totemizm sistemi bütün dinsel ve toplumsal kurumların yerini almaktadır.

Avustralya boyları küçük küçük birtakım klanlara ayrılmıştır. Bunların her biri kendi toteminin adını alır.

Öyleyse totem nedir? Kural olarak yenebilen, zararsız ya da tehlikeli ve korkunç bir hayvan, ender olarak da bir bitki ya da (yağmur, su gibi) bir doğa varlığıdır. Totemin bütün klanla özel bir ilişkisi vardır. Totem her şeyden önce klanın atasıdır. İkincisi, klanın koruyucu ruhu ya da gözetenidir, klan halkına güç zamanlarda yol gösterir, çocuklarını daima tanır ve korur. Bunun için, totemdaşlar totemlerini öldürmemek ya da ona zarar vermemek, onun etini yememek ya da ondan herhangi bir biçimde yararlanmamak konusunda kutsal bir borç altındadır. Bu yasağın herhangi bir biçimde çiğnenmesi otomatik olarak cezalandırılır. Bir totemin özelliği yalnızca tek bir hayvanın ya da bir varlığın içinde değil, türün bütün üyelerinde gizlidir. Zaman zaman şölenler yapılır ve burada totemdaşlar birtakım törenli danslarla totemlerinin hareketlerini ve özelliklerini temsil eder ya da onlara öykünür.

Toteme bağlı olma durumu, ya anne tarafından ya da baba tarafından elde edilir. Totemin anne tarafından geçme durumunun, baba tarafından geçmesinden önce ve daha eski olması olasıdır. Bir toteme bağlılık, Avustralyalının bütün diğer toplumsal görevlerinin temelini oluşturur. Bir yandan boy bağlarının, diğer yandan da kan akrabalıklarının üstünde bir şeydir. (1) Totem bir toprağa ya da yere bağlı değildir. Aynı totemin üyeleri birbirinden ayrı olarak ve diğer totemlere bağlı kimselerle dostça yaşarlar. (2)

Şimdi psikanalizin ilgisini çeken totemizm sisteminin özelliklerini ele alalım. Totemin bulunduğu hemen her yerde aynı zamanda şu yasa da vardır: Aynı toteme bağlı olanlar birbirleriyle cinsel ilişkide bulunamaz, birbirleriyle evlenemezler. Bu, totemle birlikte ekzogami denen kuralın da bulunduğunu gösteriyor.

Bu şiddetli yasak çok dikkate değer bir şeydir. Bunun, totemin içeriğinden ve özelliklerinden öğrendiğimiz şeylerle mantıksal bir ilgisi yoktur. Yani onun totemizm sistemine nasıl girdiğini anlayamayız. Onun için bazı bilginlerin başlangıçta ekzogaminin gerek köken, gerekse anlam yönünden totemizmle hiçbir ilgisi olmadığını, fakat evlenmeyle ilgili sınırlamaların bunu zorunlu kılması üzerine sonradan ona eklendiğini kabul etmelerine şaşmamak gerekir. Ne olursa olsun, totemizmle ekzogami arasında bir ilgi vardır ve bu da çok güçlüdür.

Bu yasağın anlamını tartışarak anlamaya çalışalım.

(a) Bu yasağın çiğnenmesi, diğer totem yasaklarında (örneğin totem olan hayvanın öldürülmesinde) olduğu gibi otomatik olarak cezalandırılmakla bırakılmıyor, bütün toplumu tehdit eden bir tehlikeden ya da herkesin üzerine gelecek olan bir günahtan kurtulmak sorunuymuşçasına bütün boy tarafından şiddetle bunun öcü alınıyor. Frazer'in kitabından alınacak birkaç tümce (3) bu gibi günahların bizim bugünkü ölçülerimize göre oldukça ahlakdışı olan bu vahşiler tarafından nasıl karşılandığını göstermeye yeter. Frazer şöyle der: "Avustralya'da yasak olan bir klana bağlı biriyle cinsel ilişkinin cezası daima ölümdür. Kadın ister aynı yerli topluluktan olsun, ister başka bir boydan kaçırılmış olsun, önemi yoktur; onu karısı olarak kullanan suçlu ve kadın klan arkadaşları tarafından öldürülebilir. Bazı olaylarda belirli bir zaman için ele geçmekten kurtulursa suç unutulabilir. Yeni Güney Gal'de Ta-ta-thi boyunda görülen ender olaylarda erkek öldürülür, fakat kadın yalnızca öldüresiye dövülür ya da mızraklanır ya da her ikisi birden yapılır. Kadını büsbütün öldürmemenin

nedeni, onlara göre, kadının zorlanmış olma olasılığıdır. Hatta gelip geçici aşklarda bile klan yasakları en korkunç şeyler olarak düşünülür ve ölümle cezalandırılır." (Howitt)

(b) Çocuk doğurmayla sonuçlanmayan sevişmeler için de aynı şiddetli cezanın verilmesi açısından, bu yasakların uygulamayla ilgili nedenlerle konmuş olmasını kabul etmeye olanak yoktur.

(c) Totem kalıtım yoluyla geçtiği ve evlenmekle değişmediği için, örneğin anne tarafından geçmesi durumunda yasağın sonuçları kolaylıkla anlaşılabir. Örneğin erkek klana Kanguruyla bağlıysa ve Emu toteminden bir kadınla evlenirse, kız ve oğlan bütün çocuklar Emu olur. Totem yasasına göre, kendisi gibi Emu olan annesi ve kız kardeşiyle yasak olan cinsel ilişkide bulunması böyle bir evlenmeyle doğan bir oğul için olanaksızdır. (4)

(d) Fakat ekzogamiyle bağlı olan totemin daha başka sonuçları da olduğunu anlamak için biraz dikkat yeter. Yani bu durumda amaç, anne ya da kız kardeşlerle cinsel ilişkinin yasak edilmesinden fazla bir şeydir. Bu, aynı zamanda erkeğin kendi topluluğuna bağlı kadınlarla ve dolayısıyla kendisiyle kan akrabalığı bulunmayan birçok kadınla da cinsel ilişkide bulunmasını, bu kadınların hepsini kan akrabalarıymış gibi saymakla olanaksızlaştırır. Uygar uluslarda buna benzer şeyleri çok aşan bu korkunç yasağın psikolojik nedenleri ilk bakışta açık değildir. Bizim anlayabildiğimiz, bu yasakta totem olan hayvanın ata olduğuna gerçekten inanıldığıdır. Aynı totemden gelmiş olan herkes kan akrabasıdır, yani bir ailedendir ve bu ailede en uzak akrabalık dereceleri bile cinsel ilişkiye kesin bir engel olarak tanınmıştır. Böylece bu ilkeller gerçek kan akrabalığı yerine totem akrabalığını koyarak bizim iyice anlayamadığımız bir özellikle karışık olan "ensest" isteğine karşı derin bir korku ya da duyarlılık gösteriyorlar. Fakat bu iki tür akrabalık arasındaki karşıtlığı fazla büyütmeyelim ve totem yasaklarının gerçek "ensest"i özel bir durum olarak içerdiğini aklımızda tutalım.

Bir toteme bağlı olan bir topluluğun nasıl olup da küçük aile yerine geçtiği bir bilmecedir. Bunun çözümü totemin kendisinin açıklamasına bağlıdır. Cinsel ilişkinin evlilik sınırlarını aşan bir özgürlük çerçevesinde oluşu kan akrabalığının aynı zamanda "ensest"i ne kadar önüne geçilemez bir duruma getireceğini düşünürsek, "ensest" yasağının aile bağlarının yerine klan bağlarını geçirdiğini varsayabiliriz. Öyleyse, Avustralyalıların âdetlerinin, bazı toplumsal durumlarda ve bayramlarda bir erkeğin, yasal eşi olması bakımından bir kadın üzerinde sahip olduğu kayıtsız şartsız kocalık hakkının çiğnenebileceğini kabul ettiğini kaydetmek gerekir.

Gerek bu boyların, gerekse diğer birçok totemli budunun dili, kuşkusuz bununla ilgili bir özellik gösterir.

Akrabalığı göstermek için kullandıkları kavramlar iki birey arasındaki akrabalığı değil, bireyle topluluğun arasındaki ilişkiyi göz önünde tutmaktadır. Bunlar L. H. Morgan'ın anlatışına göre "sınıflandırmacı"

(classificatory) akrabalık sistemiyle ilgilidir. Yani bir adam yalnızca kendisini dünyaya getiren adama

"baba" demez; boyun kurallarına göre, annesiyle evlenebilecek ve bunun için kendisine baba olabilecek bütün erkeklere de baba der. Bunun gibi, yalnızca kendisini doğuran kadına "anne" demez; boy yasalarına göre kendi anası olabilecek bütün kadınlara da anne der. Yalnızca öz anne ve babanın

çocukları olanlara "kardeş" ya da "kız kardeş" demekle kalmaz, anne ve baba topluluğundaki herkesin çocuklarına da kardeş der, vb. Onun için iki Avustralyalının birbirine verdiği akrabalık isimleri, bizim dilimizdeki âdet üzere, zorunlu olarak aralarındaki bir kan akrabalığını göstermez. Maddi ilişkiden çok toplumsal ilişkileri anlatır. Bu sınıflandırmacı sistemin anahtarını belki de küçük çocukluk çağlarında bulabiliriz. Bu çağlarda çocuklar anne ve babalarının kadın ve erkek ahbaplarına da "amca" ya da

"teyze" demeye alıştırılır. Aynı şeyi "frères en Apollon" ya da "soeurs en Christ" denildiği zaman eğretilemeli bir anlamda söylenmiş olarak da görüyoruz.

Bize bu kadar garip görünen bu dil alışkanlığının açıklanması, rahip L. Fison'un "topluluk evliliği" dediği şeyin, yani birden fazla erkeğin birden fazla kadın üzerinde kocalık haklarına sahip olduğu evlilik biçiminin bir artığı ve izi olarak bakarsak basitleşmiş olur. Bu tür evlilikten doğan çocuklar aynı anneden doğmadıkları halde birbirlerine kardeş ve topluluğun bütün erkeklerine de baba gözüyle bakar.

Birçok yazar, örneğin Edward Westermarck, History of Human Marriage adlı yapıtında (2. basımı: 1902) topluluk evliliğinin varlığından çıkarılan sonuçlara itiraz ediyorsa da, Avustralya hakkında en yetkili kimseler sınıflandırmacı akrabalık deyişlerinin topluluk evliliği zamanından kalma olduğunda birleşiyorlar. Spencer ve Gillen'e göre (5), topluluk evliliğinin bir biçimi bugün Urabunna ve Dieri boyları arasında vardır. Onun için topluluk evliliği bu budunlar arasında bireysel evlilikten öncedir ve dil ve âdetler üzerinde belirgin izler bırakmadan ortadan kalkmamıştır. Fakat bireysel evlilik yerine topluluk evliliğini koyarsak, o zaman bu budunlar arasında gördüğümüz "ensest" korkusunun neden bu kadar sert olduğunu anlayabiliriz. Totem ekzogamisi, yani klana bağlı olan bireyler arasındaki cinsel birleşmenin yasak edilmesi, topluluk "ensest"inin önüne geçmek için en iyi çare olarak görünüyor ve böylece totem ekzogamisi, asıl nedenin durağan ve uzun bir artığı olmuş oluyor. Avustralya vahşileri arasındaki evlenme yasaklarının nedenlerini anladığımızı sanmakla birlikte gerçek durumlarda çok şaşırtıcı olan ve ilk bakışta anlaşılmayan birçok karışıklığı daha öğrenmek zorundayız. Çünkü Avustralya'da totem yasağından başka yasak göstermeyen pek az boy vardır. Çoğu, evlilik sınıfları ya da fratri denen iki parçaya ayrılacak biçimde kurulmuştur. Bu evlenme kümelerinin her biri dışarıdan evlenir, yani ekzogamdır ve totem topluluklarının çoğunu içerir. Genellikle bu evlenme kümelerinin her biri de yine iki ikincil sınıfa ya da ikincil fratriye ayrılmıştır ve bütün boy böyle dört sınıfa ayrılmış

oluyor demektir. Bu biçimde ikincil sınıflar, fratrilerle totem kümeleri arasında kalmaktadır.

Öyleyse Avustralya boylarının kuruluşunun tipik ve çoğu kez karışık olan şemasını şu biçimde gösterebiliriz:

a ve b fratrileri c, d ve e, f ikincil fratrilerine ve bunlar da on iki totem topluluğuna ayrılır. Her topluluk ekzogamdır. (6) c ikincil sınıfı e ile e ve d ikincil sınıfı f ile ekzogram bir birlik oluşturur. Bu düzenin başarısı ya da eğilimi ortadadır: Evlenilecek kimselerin seçiminin ya da cinsellik özgürlüğünün alanını sınırlamaya yarar. Eğer yalnızca bu on iki totem topluluğu olsaydı, her toplulukta aynı sayıda insan olduğunu tasarlayarak bir topluluğun her üyesi seçecekleri boyun kadınlarının 11/ 12'sini alabilecekti. İki fratrinin olması bu sayıyı 6/ 12' ye, yani 1/ 2' ye indiriyor. a toteminin bir erkeği ancak 1. topluluktan 6. topluluğa kadarki topluluklardan bir kadınla

evlenebilecekti. İki ikincil sınıfın araya girmesiyle seçme 3/ 12' ye, yani 1/ 4' e iniyor. a toteminden bir erkeğin ancak 4., 5. ve 6. totemlerden bir kadınla evlenebilmesi gerekiyor. Evlenme sınıflarının (bunlardan bazı boylarda sekiz kadarı bulunmuştur) tarihsel ilişkileri tümüyle aydınlanmış değildir. Biz yalnızca bu düzenlemelerin totem ekzogamisi gibi aynı amacı ve hatta daha fazlasını elde etmeye çalıştığını görüyoruz. Fakat totem ekzogamisi nasıl olduğunu kimsenin bilmediği bir biçimde oluşan kutsal bir yasa, yani öteden beri süregelen bir âdet olduğu halde, evlenme sınıfları ikincil dağılımları ve bu dağılımlarla ilgili birçok koşuluyla âdeta belirli bir amaç gözetilerek yapılmış gibi, hatta belki de totemin etkisinin sönmekte olduğu bir sırada "ensest"i yasak etme görevini yapmak için bilinçli ve bile bile yapılmış bir şeymiş gibi gözüküyor. Totem sistemi, bildiğimiz gibi, boyun diğer bütün toplumsal görevlerinin ve ahlaksal sınırlamalarının temeli olduğu halde, fratrilerin önemi genellikle evlenilecek kimsenin seçiminin düzenlenmesi kesinleştirildiği zaman sona eriyor.

Evlenme sisteminin sınıflara ayrılması yöntemi, daha sonraki gelişiminde doğal ve topluluk-içi "ensest"i yasaklamakla sınırlı kalmamış, erkek ve kız kardeşler arasında daima varolagelen yasaklamayı kardeş

çocuklarına dek genişleten ve kardeş çocukları için de manevi akrabalık dereceleri icat etmiş olan Katolik Kilisesi'nin yaptığı gibi, daha uzak ama aynı topluluğa bağlı akrabalar arasında da evlenmeyi yasak etmiştir. (7)

Evlenme sınıflarının kökenini ve anlamını belirlemek için yapılan çok çapraşık ve sonuçsuz tartışmaya dalmanın ya da bu sınıfların totemizmle ilişkisini incelemeye girişmenin bize bir yararı yoktur. Bizim amacımız için, gerek Avustralyalıların, gerekse diğer ilkellerin "ensest"e engel olmak için büyük bir çaba harcadıklarını göstermek yeterlidir. (8) İlkellerin "insanı günaha iten nefsin baştan çıkarmaları"na belki de bizden daha fazla maruz kaldıkları ve bu yüzden kendilerini ondan daha dikkatli korumaları gerektiği için "ensest"e karşı bizden daha duyarlı davranmak zorunda kaldıklarını söyleyebiliriz.

Fakat bu insanların "ensest" korkusu, her şeyden önce bir topluluğa bağlı bireyler arasında cinsel ilişkiye engel olmak için kurulmuş gibi gözüken bu kurumları oluşturmakla kalmamaktadır. Bu ilişkilerin dışında, bireyin bizdeki anlamıyla yakın olan akrabalarına karşı nasıl davranacağını belirleyen birtakım

"âdetler" daha vardır. Bu âdetlerin de hemen hemen dinsel kurallar kadar şiddetli etkileri vardır.

Kimsenin onlardan kuşku duymaya asla hakkı yoktur. Bu âdetlere "sakınma ya da kaçınma" âdetleri diyebiliriz. Bunlar Avustralya'nın totemli budunlarının dışında başka budunlarda da vardır. Fakat biz burada da okura çok sayıdaki gereçten ancak bir iki örnek vermekle yetineceğiz.

Melanezya'da, oğulların kendi anneleri ve kız kardeşleriyle ilişkilerini belirlemede bu gibi sınırlayıcı yasakların büyük bir rolü vardır. Örneğin Yeni Hebrid Adalarından Lepers Adası'nda oğlan çocuk annesinin evini belirli bir yaşta bırakır ve kendi yaşında bulunan diğer oğlanlarla birlikte ayrı bir kulübede yaşar, orada uyur ve yer. Yemek istemek için annesinin evine uğrayabilir; fakat kız kardeşi evdeyse yemek yemeden uzaklaşıp gitmek zorundadır. Eğer dışarda kız kardeşine raslarsa kızın kaçması, yüzünü çevirmesi ya da kendini bir yere saklaması gerekir. Oğlan kum üzerinde kız kardeşinin ayak izlerini tanırsa, bu izlerin arkasından gidemez, kız da erkek kardeşinin izinden

gidemez. Oğlan kız kardeşinin adını ağzına bile alamaz, hatta onun adının bir parçasını oluşturan herhangi bir sözcüğü bile kullanmaktan sakınır. Yeniyetmelik töreniyle başlayan bu sakınma, bütün bir yaşam boyunca şiddetle gözetilir. Anneyle oğul arasındaki sakınma yaşla birlikte artar ve genellikle anne tarafından daha da zorunludur. Anne oğluna yiyecek getirdiği zaman onu oğluna kendi eliyle veremez, yalnızca oğlunun önüne koyar. Birbirleriyle ana-oğul gibi konuşmaz, resmi konuşurlar. Erkek ve kız kardeş karşılaştıkları zaman kız çalılığa kaçar ve oğlan başını ona çevirmeden geçer gider. (9) Yeni Britanya'da Gazella Yarımadası'nda bir kız evlendiği andan başlayarak erkek kardeşiyle konuşamaz, onun adını ağzına alamaz, adını ancak bir simgeyle anlatır. (10) Yeni Mecklenburg'ta kardeş çocukları da kız ve erkek kardeşlerin bağlı olduğu aynı kurallara bağlıdır.

Onlar da birbirlerine yaklaşamaz, birbirlerinin elini sıkamaz, birbirlerine armağanlar veremez, birbirlerine ancak beş on adım uzaktan seslenebilirler. Bir kız kardeşle cinsel ilişkide bulunma suçunun cezası asılmak yoluyla ölümdür. (11)

Bu kaç göç kuralları özellikle Fiji Adalarında şiddetlidir ve burada yalnızca kan bakımından kız kardeşleri kapsamakla kalmaz, aynı zamanda topluluk bakımından kız kardeş olarak görülenleri de içine alır. Bu vahşilerin, andığımız yasak akrabalardan olan kimselerle birtakım kutsal orjiler yaparak cinsel ilişkide bulunmaları şaşılacak bir olay olarak gözükmekle birlikte, buna şaşmaktansa bu cinsel kaçma âdetleriyle taban tabana karşıt gözüken bu olayı, söz konusu cinsel yasağı açıklamak için kullanabiliriz.

(12)

Sumatra'daki Battalar arasında bu kaçma kuralları bütün yakın akrabaları kapsar. Örneğin bir Battalının bir toplantıda kendi kız kardeşiyle birlikte bulunması olanaksızdır. Bir erkek kardeş başkalarının da hazır bulunduğu bir yerde bile kız kardeşiyle birlikte bulunmaktan bir hayli rahatsızlık duyar. İkisinden birisi eve gelirse, diğeri evden çıkmayı yeğler. Bunun gibi, bir baba evde kızıyla, bir anne de oğluyla birlikte yalnız kalmaz. Bu âdetleri bize anlatan Felemenkli misyoner, onları üzülerek haklı görmek zorunda olduğunu da belirtiyor. Bu insanlar baş başa kalan bir kadınla bir erkeğin kesinlikle aşırı bir yakınlığa gireceklerini kuşku duymaksızın kabul ettiklerinden ve aralarında kan bağı bulunan kimselerin cinsel ilişkide bulunmasından her tür kötülüğün doğacağını düşündüklerinden dolayı bu gibi yasaklarla nefsin bu ayartmalarından kurtulmanın mümkün olacağına inanıyorlar. (13) Afrika'da Delagoa Körfezi'nde Barongolar arasında baldıza, yani karının kız kardeşine karşı çok şiddetli bir sakınganlıkla davranılır. Bir kimse kendisi için çok tehlikeli olan bu akrabaya rasgeldiğinde, ondan dikkatle kaçar. Onunla aynı kaptan yemek yemeye cesaret edemez, onunla ancak utanarak konuşur, kulübesine giremez ve onu ancak titrek bir sesle selamlar. (14) İngiliz Doğu Afrikası'nda Akamba ya da Wakamba Adası'nda herkesin daha sık karşılaşabileceği bir kaçma kuralı geçerlidir. Bu kurala göre, bir kız yeniyetmelik ve evlenme çağlarında, babasından kaçmak zorundadır. Babasına yolda rasgelirse kendisini hemen bir yere saklar. Babasının yanına oturmaya asla yeltenmez. Evleninceye kadar bu biçimde davranır. Fakat evlendikten sonra babasıyla toplumsal ilişkileri tümüyle özgürleşir. (15)

Uygar uluslar için de çok ilgi çekici olan ve birçok yerde bulunan, çok şiddetli bir sakınma konusu daha vardır ki, o da damatla kaynana arasındaki toplumsal ilişkilere sınırlar koyan sakınmadır. Avustralya'da bu çok geneldir; fakat Melanezyalılar, Polinezyalılar ve Afrika zencileri arasında da,

totemizm ve topluluk evliliğinin izlerinin bulunduğu yerlerde de görülür. Bu budunların bazıları arasında bir kadının kaynatasıyla olan zararsız toplumsal ilişkilerine karşı buna benzer yasaklar vardır; fakat bunlar ötekiler kadar sürekli ve önemli değildir. Tek tek bazı olaylarda kaynanayla kaynatanın her ikisinden de kaçıldığı görülür.

Biz burada etnografik çözümlemeyle değil, kaynanayla damat arasındaki kaçınmanın temeli ve içeriğiyle ilgili olduğumuz için bir iki örnek vermekle yetineceğiz. Banks Adalarında bu yasaklar çok şiddetli ve acımasızca uygulanır. Damatla kaynana birbirlerine yaklaşamaz. Ansızın yolda karşılaşsalar kadın bir yana çekilerek durur, damadı geçinceye kadar arkasını döner ya da damat bu biçimde davranır. Vanna Lava'da (Port Patterson) bir adam önünde kaynanası olduğu halde kıyıda dolaşamaz, ancak dalgalar kadının ayak izlerini yıkayıp bozduktan sonra damat oradan geçebilir. Yalnızca birbirlerine belirli bir uzaklıktan seslenebilirler. Hiç kuşkusuz, her ikisi de birbirinin adını ağzına bile alamaz. (16) Solomon Adalarında bir adam evlendiği andan başlayarak kaynanasını ne görebilir, ne de onunla konuşabilir. Kaynanasıyla karşılaşırsa kim olduğunu bilmiyormuş gibi davranması ve kendini saklamak için olabildiği kadar hızla kadından uzaklaşması gereklidir. (17) Zulu Kafirler arasındaki âdetlere göre, bir adam kaynanasından utanmak ve onunla birlikte bulunmaktan sakınmak için her şeyi yapmak zorundadır. Kaynanasının bulunduğu kulübeye giremez, karşılaştıkları takdirde ikisinden birinin çekilmesi gerekir ya da kadın bir çalılığın arkasına saklanmak zorundadır, bu sırada erkek de kalkanını kaldırarak yüzünü saklar. Birbirlerinden kaçmazlarsa ve kadının kendini örtecek hiçbir şeyi bulunmazsa, âdet yerini bulsun diye kadın başına bir demet ot atar. Ya bir üçüncü kişi aracılığıyla ya da örneğin aralarında doğal bir engel varsa uzaktan yüksek sesle konuşabilirler. Her ikisi de birbirinin adını ağzına alamaz. (18)

Nil kaynakları çevresinde yaşayan bir zenci boyu olan Basogalarda bir adam kaynanasıyla ancak evin başka bir odasında ve ona görünmeden konuşabilir. Üstelik bu insanlar ev hayvanları arasında bile

"ensest"i cezalandıracak kadar bu işten nefret eder. (19) Bütün gözlemciler, yakın akraba arasındaki kaçmaların anlamını ve amacını "ensest"e karşı koruyucu araç olarak yorumladıkları halde, kaynanayla ilişkiyle ilgili olan kayıtları ayrı biçimlerde yorumluyorlar.

Bu ilkellerin, bir erkeğin annesi yerinde yaşlı bir kadına karşı istek duyacağından bu kadar korkmaları anlaşılır şey değildir. (20) Aynı itiraz, bazı evlilik sınıfı sistemlerinde var olan ve damatla kaynananın evlenmesini kuramsal olarak mümkün gören bazı kuraldışı durumlara ve böyle bir olasılığa karşı güvence verilmesi gerekliliğine dikkati çeken Fison'un görüşüne karşı da ileri sürülebilir.

Sir John Lubbock The Origin of Civilisation adlı yapıtında kaynanayla damat arasındaki bu ilişkiyi daha eski olan "kaçırmayla evlenme" âdetine kadar götürüyor. "Kadının gerçekten kaçırıldığı zamanlarda kızın anne ve babasının öfkesi belki de çok ciddi idi. Oysa bu evlilik biçiminin yalnızca simgelerinin kaldığı zamanlarda anne ve babasının bu öfkesi de simgeselleşmiş ve bu âdet, kökeni unutulduktan sonra da sürmüştür" diyor. Fakat Crawley, bu açıklamanın olguların gözlemlenmesiyle varılan sonuçlara uymadığını kolayca göstermiştir.

E.B. Tylor'e göre, kaynananın damada karşı böyle davranmasının nedeni, damada karısının ailesi arasındaki yerinin henüz geçici olduğunu anlatmaktan başka bir şey değildir, yani adamcağıza ilk çocuğu dünyaya gelinceye kadar yabancı gibi davranılır. Fakat ilk çocuk doğduğu halde kaçmanın

yine sürdüğüne bakılırsa, Tylor'ün bu açıklaması güçlüklerle karşılaşıyor, kaynanayla damat arasındaki ilişkinin içeriğini kesin olarak açıklayamıyor ve böylece cinsel etmeni savsaklıyor. Bu ilişkilerle ilgili kaçma kurallarında anlatılan tiksinmedeki kutsal öğeyi hesaba katmıyor. (21)

Bu yasağın nedeni kendisinden sorulan Zululu bir kadın, verdiği yanıtta büyük bir duygu inceliği gösteriyor: "Onun, kendi karısını büyütmüş olan memeleri görmesi doğru değildir." (22) Uygar uluslar arasında da damatla kaynana arasındaki ilişkinin aile kurumunun en pürüzlü taraflarından biri olduğu bilinen bir gerçektir. Gerçi Avrupa ve Amerika beyazlarının toplumsal yaşamında kaynanayla damat arasındaki kaçma âdetleri artık kalmamıştır; fakat kalsaydı ve bireyler tarafından yine ayrı ayrı bunu yapma zorunluluğu ortaya çıkmasaydı, birçok uyuşmazlığın ve belanın önüne belki de geçilmiş

olurdu. Birçok Avrupalı, ilkellerin birbirine bu kadar yakın akraba olan iki kimse arasında herhangi bir yakınlaşmanın önüne geçmek için koydukları bu kaçınma âdetlerinde herhalde yüksek bir hikmet görürdü. Hiç kuşkusuz, kaynanayla damadın psikolojik durumlarında, aralarındaki çekememezliği artıran ve bir arada yaşamayı güçleştiren bir şey vardır. Kaynanayla damat arasındaki ilişkilerin uygar uluslar arasında alay konusu olması, bana öyle geliyor ki, ikisi arasındaki ilişkilerin birbirine oldukça karşıt birtakım duyguların etkisi altında olduğunu kanıtlıyor. Demek istediğim, bu ilişki gerçekte çiftdeğerlidir, yani sempatiyle nefret gibi birbirine karşıt duygulardan oluşmuştur.

Bu duyguların bazılarının açıklaması kolaydır: Kaynana kızından ayrılmak istememekte, kızını eline teslim ettiği yabancı adama güvenmemekte, kendi evinde üzerinde hep egemen olmaya alıştığı kızına karşı bu egemen konumunu korumak istemektedir. Erkeğe gelince, kendisini bir yabancının istemine bırakmamaya karar vermiştir, karısına olan sevgisine kendisinden önce sahip olanlara karşı kıskançlık duymakta ve genç karısının değeri hakkındaki abartılı kuruntusunu bozmak istememektedir. Oysa bu kuruntuyu en çok bozan, birçok ortak niteliğiyle kızını anımsatan, ama güzellik gibi, karısını o denli sevdiren tazelik ve gençlik gibi şeylerin büyüsünden yoksun bulunan kaynanasıdır.

Bireyler üzerinde yapılan psikanaliz incelemelerinin bize gizli duygular üzerine öğrettiği bilgiler, yukarda saydığımız nedenlerden başka nedenler daha eklememizi mümkün kılar. Kadınların psiko-cinsel gereksinimlerinin aile yaşamında ve evlenmede doyurulmamış olduğu yerlerde, karı koca ilişkisinin eksik bir biçimde son bulması ve kadının cinsel heyecanlarını yaşayışının tekdüzeleşmesi sonucunda, sürekli bir doyumsuzluk durumunun ortaya çıkma tehlikesi vardır. Yaşlanmakta olan anne, çocuklarının yaşamını yaşama yoluyla kendini onlarla bir sayma, onların heyecanlarını kendi heyecanı yapma yoluyla kendini bu tehlikeye karşı korur. Ana baba çocuklarıyla genç kalır, derler. Gerçekte ana babanın en değerli ruhsal kazancı da budur. Kısır kadın, evlilik yaşamında katlandığı yoksunluklara karşılık avuntuların ve ödünlerin en iyisinden yoksun kalmaktadır. Kızıyla bu duygu katılımını anne o kadar ileri götürebilir ki, kızının sevdiği adama bile âşık oluverir. Bu aşk bazı durumlarda, bu tür duygusal eğilimlere çevrilmiş olan şiddetli ruhsal direnç yüzünden şiddetli nevroz biçimlerine yol açar. Bütün olaylarda böyle bir çılgınca sevdaya karşı, kaynananın ruhunda yaşayan karşıt güçlerin çatışması da katılır. Çoğu kez damada gösterilmesi yasak olan sevgi duygularının örtbas edilmesine neden olan etken, kaynananın damadına duyduğu aşkın bu haşin ve sadistçe içeriğidir.

Kocanın kaynanayla ilişkisi de, başka kaynaklardan gelmekle birlikte buna benzer duygularla karışıktır.

Kendisine nesne seçerken hep annesinin ya da belki de kız kardeşinin imgesi egemen olur; fakat

"ensest" yasağı yüzünden çocukluk yaşamının bu iki sevgili kişiliğine karşı olan bu yeğlemesi yön değiştirir, o zaman onların imgesini yabancı nesnelerde bulmayı başarır. O zaman kaynanasının, kendi annesinin ve kız kardeşinin annesinin yerini tutmakta olduğunu görür ve içinde direnmekte olduğu eski seçişine doğru bir eğilim uyanmaya başlar. Oysa "ensest" korkusu bu aşk nesnesinin "geçmişi"nin anımsanmamasını buyurur. Annesinin imgesi bilinç dışında değişmemiş olarak kaldığı halde, bilinç dışında öteden beri değişmeden süren bir kaynana imgesinin bulunmaması bu yadsımayı kolaylaştırmaktadır.

Bu dirence katılan ve kaynanaya karşı gösterilen rahatsızlık ve kıskançlık karşılığı bir duygu, gerçekte kaynananın da damatta bir "ensest" hevesi uyandırdığından bizi şüphelendiriyor. Nitekim eğilimlerini daha kızına yansıtmadan gelecekteki kaynanasına âşık olan kimseler vardır.

İlkeller arasında kaynanayla damat arasındaki kaçmayı gerektiren etmenin, bu "ensest" etmeni olduğunu kabul etmemek için bir neden göremiyorum. Öyleyse, bu ilkel insanların bu kadar dikkatle uydukları bu kaçma âdetlerinin açıklamaları arasında ilk olarak Fison tarafından ileri sürülen bakış

açısını yeğlememiz gerekir; çünkü Fison bütün bu kurallarda, olası bir "ensest" girişimine karşı bir korunma çaresi olmaktan başka bir şey göremiyor. Aynı şey, gerek kan, gerekse evlenme yoluyla akraba olanlar arasında geçerli olan kaçmalar için de doğrudur. Yalnızca bir fark vardır ki, o da birincisinde

"ensest" doğrudan doğruyadır, böylelikle de kaçmadaki amaç bilinçlidir; kaynanayla damat ilişkisine ilişkin kaçmadaysa "ensest" bilinçli olmayan ara evrelerin getirdiği düşsel bir hevesten başka bir şey değildir.

Buraya kadar psikanaliz yönteminin uygulanmasıyla toplumsal psikolojinin yeni bir ışık altında görülebileceğini kanıtlamamıza pek fazla fırsat düşmedi; çünkü ilkellerin "ensest" yapmaktan korktukları çoktan beri bilinen bir şeydi ve daha fazla yoruma gereksinimi yoktur. "Ensest"

korkusunun daha iyi anlaşılabilmesi için bizim ekleyebileceğimiz şey, onun esas itibarıyla bir çocukluk niteliği olduğunu ve nevrozluların ruhsal yaşamına kesin olarak benzediğini göstermektir. Psikanaliz bize çocuğun ilk nesne seçişinin "ensest" eğilimini gösterdiğini, bu eğilimin anne ve kız kardeş gibi yasak olan nesnelere çevrildiğini öğretmiştir. Yine psikanaliz, bize ergin bireylerin kendilerini bu türden eğilimlerden nasıl kurtardıklarını da göstermektedir. Bununla birlikte çocukluğa özgü psiko-cinsel eğilimlerden kurtulamamıştır ya da bu eğilimlere dönmektedir (ki buna gerileme ya da "regression"

diyoruz). Bu yolla libidonun "ensest" isteğine saplanması onun bilinçli olmayan ruhsal yaşamında aynı rolü oynamayı sürdürmekte ya da yeniden oynamaya başlamaktadır. "Ensest" isteklerinin anne ya da babaya karşı kışkırttığı bu duygular nevrozun merkez düğümüdür diyecek kadar ileri gidiyoruz.

"Ensest"in nevrozlarda oynadığı rol hakkındaki bu düşünce elbette ergin ve normal kimselerin genel güvensizliğiyle karşılaşacaktır. Bu "ensest" konusunun ne dereceye kadar şairlerin ilgi merkezini oluşturduğunu ve sayısız tür ve biçim değiştirme altında nasıl şiir gereci olduğunu gösteren Otto

Rank'ın araştırmaları da aynı biçimde karşı çıkışlarla karşılanacaktır. Bu direncin, her şeyden önce, bugünün tümüyle bastırılmış eski "ensest" isteklerine karşı insanların duyduğu derin nefretin ürünü olduğuna inanmak zorundayız. Buna dayanarak, sonraları bilinçli olmamaya mahkûm olan "ensest"

isteklerinin tehlikesini sezen ilkellerin bu isteklere karşı en şiddetli savunma yollarıyla kendilerini koruduklarını göstermek önemlidir.

BÖLÜM II

TABU VE KARŞIT DUYGULAR

1

Tabu sözcüğü Polinezyaca bir sözcüktür, tam çevirisi güçtür; çünkü karşıladığı anlam bugün bizde kalmamıştır. Eski Romalılar zamanında böyle bir sözcük vardı: sacer sözcüğü Polinezyalıların tabusuna karşılıktı. Yunanlıların ägoV sözcüğü, İbranîlerin kodaush sözcüğü, Polinezyalıların ve Afrika'daki (Madagaskar), Kuzey ve Orta Asya'daki birçok budunun benzer sözcüklerle tabu deyimiyle karşıladıkları anlamda bir sözcük olsa gerektir.

Bizim için tabunun birbirine karşıt iki anlamı vardır: bir yandan kutsal (sacré), kutsallaştırılmış

(consacré) anlamlarına; diğer yandan da tehlikeli, korkunç, yasak, kirli anlamlarına gelir. Tabunun karşıtı Polinezya'da noa sözcüğüyle söylenir ve sıradan, yanaşılabilir, tutulabilir bir şey anlamlarına gelir. Bu biçimde tabu sözcüğünde sakınımlılık kavramı gibi bir anlam da gizlidir; kendini temel olarak yasaklarda gösterir. Bizdeki "kutsal korku" tamlaması çoğu durumda tabu anlamını karşılar.

Tabu sınırlamaları din ya da ahlâk yasaklarından farklıdır. Bunlar bir tanrının egemenliğine bağlı olmaktan çok kendinden yasaktırlar, yasak olmalarını kendileri gerektirir. Bunların ahlâk yasaklarından ayrılığı: Tabu yasakları doğrulukları için akla uygun hiçbir neden gösteremezler, kökenleri de belli değildir. Bizce anlaşılamaz olmakla birlikte onun egemenliği altında olanlar için bu yasaklar bir zorunluluk, bir gerçek olarak kabul edilir.

Wundt (1) tabuya insanlığın yazılmamış en eski yasası der. Tabunun tanrılardan daha eski olduğu ve bu eskiliğin dinden önceki bir döneme kadar gittiği herkes tarafından kabul edilmiştir.

Tabu sorununu psikanaliz yönünden incelemeden önce, sorunu yansız olarak ortaya koymak için antropoloji bilgini Northcote Thomas'ın Encyclopedia Britannica'ya yazdığı "Taboo" makalesinden bir parça alacağım: (2)

Özel anlamında tabu, (a) kişilerin ya da şeylerin kutsal (ya da kirli) içeriğini, (b) bu içerikten çıkan yasağın türünü ve (c) bu yasağın çiğnenmesinden çıkan kutsallığı (ya da kirliliği) anlatır. Polinezya'da tabunun karşıtı "noa" sözcüğüdür ve bunun "genel" ve "ortak" anlamına gelen yakın biçimleridir. .

"Daha geniş anlamda, tabunun türlü biçimlerini ayırabiliriz: 1. Doğal ya da doğrudan doğruya olan, bir kişide ya da bir şeyde içkin olan, gizemli "anlam" (erk)'in sonucu olan tabu; 2. Birinden başkasına geçebilen, dolayısıyla olan ve yine "anlam"ın ürünü ama (a) ya edinilen ya da (b) bir rahip, başkan ya da başka biri tarafından konmuş olan tabu; 3. Bir kadının kocasına özgü oluşunda olduğu gibi, her iki

etkinin de bulunduğu ara tabu.

"Tabu terimi farklı bir biçimde aynı zamanda minseklerle ilgili yasaklara da uygulanır; fakat bu anlamda kullanmamak daha iyidir. Tabu deyişinin içine yaptırımı tanrı ya da cin olan türleri, yani büyüyle ilgili yasaklardan farklı olan dinsel yasakları da alarak geniş anlamda kullanmak gerektiği savlanabilirse de, bu dinsel yasaklarda ne otomatik bir edim, ne de bulaşma olayı olmaması nedeniyle buna en iyisi, dinsel yasaklar demelidir.

"Tabunun amaçları çeşitlidir: 1. doğrudan doğruya tabular (a) önemli kişilerin, başkanların, rahiplerin ve benzerleriyle eşyanın kötülükten korunmasını; (b) zayıfların, yani kadınların, çocukların ve genellikle sıradan halkın, başkan ve rahiplerin erkinin anlamından, yani büyülü etkisinden korunmasını; (c) belli besinleri yeme, vb. yoluyla, cesetlerle birlikte bulunup konuşma yoluyla ya da dokunmayla oluşacak tehlikelere karşı korunmayı; (d) yaşamın başlıca edimlerini, doğumları, erdirmeyi (initiation), evlenmeyi ve cinsel etkinlikleri korumayı; (e) insanları tanrıların ve cinlerin öfkesinden ya da gücünden (3) korumasını: (f) doğmamış çocukların ve ana babalarına bağlı küçük çocukların belli edimlerin sonuçlarından ve özellikle bazı besinlerden çıktığı varsayılan özgülüklerin geçmesinden korunmasını sağlar. 2. Bir bireyin malını, tarlalarını, araçlarını, vb. hırsızlardan korumak için konmuş olan tabular da vardır."

Makalenin diğer bölümleri şöyle özetlenebilir: Önceleri tabunun çiğnenmesinin cezası belki de içten kendiliğinden gelen birtakım yargılara bırakılmıştı. Tabunun tanrı ve şeytan kavramlarıyla birlikte bulunduğu yerlerde büyük Tanrı'nın erkinden otomatik bir biçimde ceza beklenir. Diğer durumlarda, olasılıkla daha ileri bir evrede, davranışıyla başkalarına zarar veren suçlunun cezasını toplum kendi eline alıyor. Böylece, insanlığın ilk ceza sistemleri de tabuyla ilgilidir. "Tabunun çiğnenmesi suçlunun kendisini de tabu yapar." Yazar bundan sonra, bir tabunun çiğnenmesinden çıkan bazı tehlikelerin, ceza edimleri ve temizlenme töreniyle de oluşturulması olasılığı olduğunu söylüyor.

Tabunun kaynağı, insanlarda ve hortlaklarda bulunan ve cansız eşyaya da geçebilen garip bir güçte görülüyor. Makalenin bu parçası şöyledir: "Tabu sayılan kimseler ve şeyler elektriklenmiş eşyaya benzetilebilir. Bu gibi insanlar ya da eşya öyle korkunç güç kaynaklarıdır ki, elektrikleri dokunmayla geçebilir ve bu elektriğin boşalmasına neden olan canlı dayanıklı değilse üzerinde yıkıcı etki yapar. Bu tabunun çiğnenmesinin ortaya çıkaracağı sonuçlar, bir yandan tabu olan kimsede ya da şeyde saklı olan büyülü etkinin gücüne, diğer yandan da tabuyu çiğneyenin manasının gücüne bağlıdır. Örneğin kralların ve başkanların büyük gücü vardır, uyruklarının onlarla doğrudan doğruya konuşması ölüm demektir. Oysa halktan daha büyük manası olan bir bakan ya da bu boydan biri kral ya da başkana zarar görmeden yaklaşabilir. Bu bakanlardan daha aşağı olanlar da onlara tehlikesizce yaklaşabilir. Demek ki dolaylı olan tabuların güç derecesi, bu tabuların ilgili olduğu kimsenin manasına bağlıdır; eğer bu kimse bir başkan ya da bir rahip ise onun tabusu halkın aşağı tabakasından gelen tabulardan daha güçlü olur."

Madem ki tabu bir şeyden başka bir şeye geçebilir, Öyleyse birtakım kefaret törenleriyle tabuyu kaldırmanın bir yolunun olması gerekir. Frazer, bir sürekli tabulardan, bir de geçici tabulardan söz eder. Sürekli tabular rahipleri, başkanları, ölüleri ve bunlarla ilgili her şeyi kapsar. Geçici tabularsa, örneğin kadının aybaşı durumu ve lohusalığı gibi, savaşçının seferden önceki ya da seferden sonraki durumu gibi, özellikle av ya da sürgün avı ve benzeri işler gibi belli durumlarda olur. Bundan başka tıpkı kilise aforozları gibi bazen büyük bir alanın tabu olduğu duyurulur ve bu yerin tabuluğu yıllarca

sürer.

Okurlarımın bütün bu örneklerden çıkardığı sonuç üzerine bir yargıya varmam doğruysa, bütün bunları gördükten sonra tabunun ne olduğunu ve tabu hakkında neleri zihinlerimize yerleştirmek gerektiğini öğrenmekten okurlarımın henüz çok uzak bulunduklarını söyleyeceğim. Bu bir yandan, verdiğim bilgilerin eksikliğinden ve tabuyla boş inançlar, cin inancı ve din arasındaki ilginin ne olduğu sorununda geçen bütün tartışmaları bir yana bırakmamdan ileri geliyor. Diğer yandan, tabu hakkında bilinen her şeyi ayrıntılarıyla anlatmanın zihinleri karıştıracağından korkuyorum. Onun için okura, sorunun gerçekten aydınlanmış olmaktan uzak olduğuna güvence verebilirim. Bununla birlikte bizi asıl ilgilendiren şey, bu ilkel insanların kendilerini bir sürü kayıt ve baskıya bağımlı kılmalarıdır. Açık ve akla uygun hiçbir nedeni yokken şu ya da bu yasak sayılmakta ve niçin yasak sayıldığı sorusu onların aklına bile gelmemektedir; çünkü kendilerini bu bağlarla gayet doğal olarak bağlı görmektedirler; bunlara karşı herhangi bir saldırının şiddetle ve otomatik olarak cezalandırılacağına inanmaktadırlar. Bu yasakları istemeden çiğneyenlerin bile gerçekten otomatik olarak cezalandırıldığını gösteren güvenilir gözlemler de vardır.

Örneğin yasak olan bir hayvanın etini yiyen suçsuz bir kişi derin bir acıya kapılarak öleceğine inanmış ve gerçekten ölmüştür.

Bu yasaklar en çok insanlara zevk veren şeylerle ilgilidir. Örneğin istediğini yapmak, kayıtsız şartsız çiftleşmek gibi istekleri ilgilendirir. Bazı durumlarda bu yasaklar oruç ve perhiz gibi pek karışık biçimlerde, bazı durumlardaysa saçma gibi görünen birtakım davranış ve törenler biçiminde görünürler ve içerikleri bakımından anlamları anlaşılır gibi değildir. Bütün bu yasakların kuramsal bir temeli var: Bu yasaklar bazı kimselerde ve bazı eşyada, adeta bulaşıcı hastalıklarda olduğu gibi dokunmayla geçebilen bir güç olduğuna inanıldığı için tehlikelidir. Bu tehlikeliliğin derecesi de değişir. Bazı kimselerde ya da eşyada bu tehlikelilik çok yüksektir. Tehlikeliliğin derecesi o kimsenin ya da şeyin taşıdığı güç yüküyle orantılıdır. Tabu yasağını çiğneyen bir kimsenin, sanki bu tehlikeli güç yükünü emmiş gibi, tabu olan şeyin içeriğine girdiğine inanılıyor. Bu güç kral, rahip, yeni doğmuş çocuk gibi az ya da çok önemli bir durumu olan kimselerde; aybaşı, yeniyetmelik, lohusalık gibi kuraldışı bazı bedensel durumlarda; hastalık, ölüm gibi uğursuz durumlarda; dokunma ya da etkileme yoluyla bu durumlarla ilgili olan şeylerde saklıdır.

Bununla birlikte "tabu" dendiği zaman bundan, bu gizemli kendine özgülüğün taşıyıcısı ya da kaynağı olan bütün kimseler, yerler, şeyler ya da geçici durumlar anlaşılır. Bu kendine özgülükten doğan yasak da tabudur. Sonuç olarak sözcük anlamıyla, tabu dendiği zaman bir de olağanüstü kutsal, aynı zamanda da tehlikeli, kirli ve gizemli olan her şey anlaşılır.

Gerek bu sözcük ve gerek onun karşılığı olan sistem, bizce gerçekten anlaşılamayan bir ruhsal yaşamın bir parçasını anlatır. Gerçekten de ilkel toplumsal evrim evresinde bulunan budunlara özgü cin ve şeytan inanışlarını incelemeye girişmeden tabuyu anlamanın olanaksız olduğunu görürüz.

Acaba tabunun giziyle neden ilgileniyoruz? Kanımca her psikolojik sorun yalnızca kendisi için değil, aynı zamanda başka nedenlerden dolayı da incelenmeye değerdir. Polinezya ilkellerinin tabularının, başlangıçta sandığımız kadar bize yabancı olmadığını söyleyebiliriz. Bizim boyun eğdiğimiz ve çok eski çağlardan gelen ahlak kurallarının ilkellerin bir tabusuyla herhalde esaslı bir ilgisi olacaktır. İlkellerin tabusunu aydınlatmakla, bizim "koşulsuz buyruk"umuzun karanlık kaynakları da aydınlanmış

olacaktır.

İşte bundan ötürü, W. Wundt gibi bir araştırmacının tabu konusundaki yorumunu, özellikle "tabu inancının ta köklerine kadar gitmeye" söz vermesi bakımından herhalde derin bir ilgiyle dinlemek isteriz.(4) Wundt'a göre, tabu düşüncesinde "bazı şeylerden korkmayı anlatan âdetler ve bu âdetlere karşılık olan tapınma düşünceleri ya da davranışları vardır."(5) Başka bir yerde der ki: "Sözcüğün genel anlamına göre, tabu deyişiyle âdetlerin, göreneğin ya da yasaların koyduğu yasakları, bir şeye dokunmamayı, bir şeyi kullanmak amacıyla almamayı ya da bazı sözcükleri ağza almamayı anlıyoruz. ."

Yasakçı tabuları bulunmayan hiçbir budun ya da hiçbir uygarlık aşaması görülemez.

Wundt bundan sonra tabunun içeriğini anlamak için uygarlık olarak daha yüksek olan Polinezyalıları değil, daha ilkel olan Avustralya yerlilerini incelemenin daha yararlı olduğunu gösterir. Avustralya'daki tabu yasaklarını hayvanlarla, insanlarla ve eşyayla ilgili tabular olmak üzere üçe ayırır. Bazı hayvanları öldürmeyi ve yemeyi yasak eden hayvan tabusu totemciliğin çekirdeğini oluşturmaktadır.(6) Konusu insan olan ikinci tür tabuların içeriği öz olarak başkadır. Bu gibi tabular, yalnızca tabulu olan kimselerde ve alışılanın dışındaki durumlarda olur; örneğin erdirme töreninde delikanlılar, aybaşı dönemlerinde ve lohusalıklarında kadınlar, yeni doğmuş çocuklar, ölüler tabudurlar. Bir kimsenin giysisi, araçları, silahları ve bunlar gibi hep kullandığı malları başkaları için her zaman tabudur. Avustralya'da bir delikanlının erdirme töreninde aldığı yeni ad, kendisinin özel mülkünün bir parçası olur; bu ad tabudur ve gizli tutulması gerekir. Ağaçlara, bitkilere, evlere, semtlere konan üçüncü tür tabulara gelince, herhangi bir nedenden ötürü korku uyandıran ya da gizemli olan her şeyin tabu olması kuralına göre konurlar.

Wundt, Polinezyalıların ve Malaya takımadaları halkının daha zengin ekininde tabunun derin değişikliklere uğramadığını kabul ediyor. Bu budunların toplumsal bakımdan daha çok farklılaştığını, bunlardan kralların, başkanların ve rahiplerin çok etkili tabusu olmasından ve bu gibi kimselerin kendilerinin çok güçlü tabu kurallarına bağlı olmalarından anlarız.

Fakat tabunun gerçek kaynakları, ayrıcalıklı sınıfların çıkarlarında olmaktan çok uzak ve çok daha derinlerdedir: "Tabular, en ilkel ve aynı zamanda en sürekli içgüdülerin kaynaklarında, yani şeytanların etkisine karşı duyulan korkulardadır."(7) "Aslında tabulu şeylerde saklı olduğuna inanılan şeytansal güce karşı duyulan korkuların nesnelleştirilmesinden başka bir şey olmayan tabu bu gücün kızdırılmasını yasaklar ve bilerek ya da bilmeyerek tabu çiğnendiği zaman şeytanın öfkesinin yatıştırılmasını ister."

Öyleyse tabu yavaş yavaş şeytan inancından ayrılarak kendi başına bir güce dönüşmektedir. Âdetlerin, geleneklerin ve sonuçta yasaların zorladığı bir şey olmaktadır. "Fakat yere ve zamana göre değişen tabu yasaklarının arkasında gizli olan buyruğun kökensel anlamı: Şeytanların öfkesinden sakın buyruğuydu."

Demek ki Wundt, tabunun ilkel budunların şeytansal güce inanmalarının bir anlatımı ve gelişimi olduğunu, tabunun daha sonra bundan ayrılarak bir tür ruh uyuşukluğuyla bir güce dönüştüğünü, bizim âdet ve geleneklerimizin kökünün de burada olduğunu göstermektedir. Bu anlatımın ilk parçasına ne kadar karşı çıkılırsa çıkılsın, ben Wundt'un bu görüşünü kandırıcı görmüyorum. Birçok okurumun da

böyle düşündüğünü seziyorum.

Wundt'un açıklaması, tabu düşüncesinin ve bu düşüncenin en derin köklerinin kaynaklarına kadar gitmekten çok uzaktır. Çünkü ne korkuyu, ne de şeytanı psikolojide daha öteye götürülemez olgular olarak kabul etmeye olanak yoktur. Eğer gerçek şeytan diye bir varlık olsaydı böyle olabilirdi: Fakat tanrılar gibi, bunların da insanlığın ruhsal güçlerinin bir ürününden başka bir şey olmadığını bilmekteyiz.

Wundt, tabunun anlamı üzerine de pek aydınlık olmayan önemli düşünceler ileri sürer. Ona göre kutsalla kirlinin ayrılması, tabunun ilkel evrelerinde görülmemektedir. Bunun için bu kavramlar, o zaman ancak daha sonraları aldıkları anlamdan tümüyle yoksundular. Tabulu olan hayvan, insan ya da semt şeytanlıdır.

Yani kutsal değildir ve dolayısıyla, sonraki anlamda, henüz kirli de değildir.

Burada tabu deyimi, daha sonraları hem kutsalla, hem de kirliyle ilgili olan bir niteliği, yani dokunma korkusunu göstermesi yönünden, dokunulamaz şey anlamına gelen, fakat henüz farklılaşmamış bir anlam taşıyan şeytanlılık düşüncesine uygundur. Fakat bu önemli ayırıcı niteliğin her zaman ortak olarak göz önünde tutulması, daha sonraki koşullar altında birbirinden ayrılan ve en sonunda birbirinin karşıtı sayılan iki alan arasında kökende bir birliktelik bulunduğunu bize gösterir.

Eşyada gizli şeytansal bir gücün, bir eşyaya dokunanları ya da onu kullanmaya kalkışanları çarptığına inanan ilk tabu inançları, ilk evrede tümüyle nesnelleştirilmiş bir korku biçimindeydi. Bu korku, bu ilk evrede henüz korku ve nefret biçiminde ikiye ayrılmamıştı; bu ancak daha ileri bir evrede oldu.

Acaba bu ayrılma nasıl oldu? Wundt'a göre bu, tabu yasaklarının şeytanların alanından tanrısallık alanına geçmesiyle olmuştur. Kutsal ve kirli karşısavı, ikinci evre geldiği zaman henüz daha ortadan kalkmamış

ama yavaş yavaş önemi gözden düşmüş olan bir mitoloji evresinin ardından yeni bir mitoloji evresinin gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Bir evreyi, daha yüksek ikinci bir evre yenerek geriye attığı zaman, birinci evrenin ikincinin yanında yine aşağı bir durumda yaşaması, saygı konusu olan öğelerinin nefret konusuna dönüşmesi mitolojide genel bir yasadır.(8)

2

Tabu sorununa, ruhsal yaşamın bilinç dışı kısmıyla uğraşan psikanaliz yönünden baktığımız zaman, tabu olaylarının bize hiç yabancı olmadığını hemen anlarız. Tıpkı ilkellerin kendi boy ya da toplumlarına özgü olan tabulara başeğmeleri gibi, kendi kendine birtakım katı tabu yasakları yaratan kimseler olduğunu psikanalizciler pekâlâ bilirler. Eğer bunlara psikanalizde "zorlanma nevrozluları" demeye (*) alışmamış

olsaydık, bu insanlara "tabu hastası" demek çok yerinde olurdu.

Psikanaliz araştırmaları bize bu "zorlanma" hastalığının klinik etiyolojisini ve psikolojik mekanizmasının nasıl olduğunu öğretmiştir. Bu bilgimizi toplumsal psikolojide bu duruma karşılık

olan görünüşlere uygulamaktan kendimizi alamıyoruz.

Bu girişimde bulunurken bir şeyden sakınmak gerekir. Tabuyla zorlanma hastalığı arasındaki benzerlik, ikisinin de gerçek içeriğiyle ilgili olmaktan çok yalnızca her ikisinin de görünüşleriyle ilgili olduğu için, tümüyle dıştan bir benzerlik olabilir. Doğa birbirinden çok farklı olan biyolojik durumlarda birbirinin aynı olan biçimleri kullanmayı sever. Örneğin mercan dizilerinde, bitkilerde ve hatta bazı billurlarda ya da bazı kimyasal çökeltilerin oluşumunda olduğu gibi. Yalnızca otomatik birtakım koşullara dayanarak iç ilişkilerle ilgili sonuçlar çıkarmak kuşkusuz çok eksik ve yararsızdır. Bunun için, bu gibi yanlışlara düşme olasılığını hesaba katarak, ancak çekince notunu unutmamak koşuluyla, tasarladığımız karşılaştırmayı yapabiliriz.

Nevrozlulardaki zorlanma yasaklarıyla tabular arasındaki ilk ve göze çarpar benzerlik, bu yasakların kaynaklarının da tıpkı tabularda olduğu gibi nedensiz ve anlaşılmaz görünmesidir. Günün birinde ortaya çıkan bu yasakların etkisiyle birey yenilmez bir korku altında, onların baskısını duymak zorunda kalır, bireyin üzerine dışarıdan gelen bir ceza tehdidi olması şart değildir; çünkü yasağın çiğnenmesi durumunda arkasından kesinlikle dayanılamaz bir yıkım geleceğine hasta içinden (vicdanından) gelen bir kanıyla inanmaktadır. Bu zorlanma hastaları her zaman, bu yasaklardan birinin çiğnenmesi durumunda, yakınlarından birinin bundan kesinlikle zarar göreceğini bize anımsatırlar. Bu zararın ne olabileceği belli değildir. İleride kefaret ve karşı koyma edimlerini tartışırken de, bu yasakların kendilerinin tartışmasında olduğu gibi, yine bu yetersiz bilgiyi elde edeceğiz.

Tabuda olduğu gibi, nevrozlulardaki yasakların çekirdeği de dokunma edimidir, "dokunma korkusu"

(délire de toucher) deyişi buradan gelir. Yalnızca bir cisme doğrudan doğruya dokunmak yasak olmakla kalmaz, aynı zamanda örneğin "biriyle ilişki kurmak", "biriyle ya da bir şeyle ilişkide bulunmak" gibi ancak dolaylı yoldan dokunma anlamını veren edimleri de kapsar. Yasak olan şeyi anımsatan ve böylece o şeyle zihinsel de olsa bir ilişki kuran her şey, doğrudan doğruya bedenle dokunma kadar yasak oluyor.

Böylesi bir kapsam genişlemesini tabuda da aynen görmüştük.

Bazı yasakları, güttükleri amaçlarından kolayca anlayabiliriz; fakat bazı kurallar anlaşılır gibi değildir, saçma ve anlamsız gibi görünürler. Bu gibi kurallara "teamül" görenek, formalite diyoruz. Tabu âdetlerinin de aynı çeşitliliği gösterdiğini görüyoruz.

Zorlama yasaklarının büyük bir yer değiştirme yeteneği vardır; bir şeyden diğer bir şeye yayılmak için her nedenden yararlanırlar ve o şeyi de (hastalarımdan birinin yerinde bir deyimiyle) "çekilmez" bir duruma getirirler. Öyle ki hasta en sonunda her şeye ambargo koyar. Nevrozlular, bu "çekilmez" kimse ya da şeyler sanki tehlikeli bir bulaşıcı hastalığa yakalanmış ve değdiği yerlere bunu geçirecekmiş gibi davranır. Tabu yasaklarını gözden geçirirken aynen bu yer değiştirme ve geçme niteliklerine raslamıştık. Bundan başka tabu olan bir şeye dokunmakla, ona dokunanın da tabu olduğunu ve kimsenin onunla ilişkiye girmediğini görmüştük.

Bu geçme ya da daha iyi bir deyimle yer değiştirme konusunda, biri Maorilerin yaşamından, diğeri bir zorlama nevrozu çeken bir kadının yaşamından, iki örnek alarak bunları burada karşılaştıracağım:

"Maorilerin başkanı ateşe asla kendi ağzıyla üfleyemez; çünkü o kutsaldır, kutsallığını üflediği ateşe ve ateşin üstündeki kabın içindeki ete geçirir, buradan da o yemeği yiyen kimsenin içine geçer ve böylece yemeği yiyen kimse başkanın soluğuyla aşılanarak kesinlikle ölür."(9) Hastam, kocasının satın alarak eve getirdiği bir mutfak takımının, evi kendisine çekilmez bir duruma getireceği korkusuyla, kaldırılmasını istiyordu. Çünkü bu şeyin Hirschen sokağındaki bir mağazadan alındığını öğrenmişti. Bu Hirschen sözcüğü, vaktiyle gençliğinde bekârken tanıdığı ve şimdi uzak bir kentte bulunan ve kendisi için artık "olanaksız", yani tabu olan bir dostunun adı olduğu için, Viyana'da satın alınan bu şey, şimdi kadının ilişki kurmak istemediği dostu kadar tabu olmuştur.

Zorlanma yasakları da tabu yasakları gibi yaşamda en olağanüstü özveriler ve sakınmalar oluşturur; fakat bunların bazıları, bazı edimlerde bulunma yoluyla kaldırılabilir ve bu edimler de zorlayıcı bir nitelik kazanarak zorunlu olur. Bu edimler tövbe, bağışlanmayı dileme, kendini haklı çıkarma, temizlenme türünden edimlerdir. Bu zorlayıcı edimlerin en yaygın olanı suyla yıkanmadır (yıkama obsessionu). Tabu yasaklarının bir bölümü de bu biçimde kaldırılabilir, yani bu tabuların çiğnenmesi böyle bir törenle onarılabilir ve bu işte suyla gusül (boy abdesti) en çok yeğlenen yöntemdir.

Şimdi tabu âdetleriyle zorlanma nevrozlarının belirtileri arasında en açık karşılıklı noktaları özetleyelim: (1) Bu yasakların nedensizliği, (2) Bunların içten gelme bir gereksinimle zorlanmaları, (3) Kolayca yer değiştirmeleri ve yasak olan şeyden bulaşma tehlikesi taşımaları, (4) Yasak olan şeyden çıkan törenlerin ve buyrukların nedenliği bakımından her ikisinin benzerliğini görmekteyiz.

Bununla birlikte psikanaliz bize zorlanma nevrozunun gerek ruhsal mekanizmasını, gerekse klinik tarihini öğretmiş bulunuyor. İşte tipik bir dokunma korkusu olayının tarihi: İlk çocukluk çağından bu yana olay konusu olan kişi, kendi bedenine dokunmakla büyük bir haz duyuyordu, bu hazzın nesnesi kestirilebileceğinden fazla duyarlılaşmıştı. Fakat bu çok haz verici dokunma edimi, dışarıdan gelen bir yasak buyruğuyla çatışır. (10) Bu yasak buyruğu kabul edilir; çünkü içten gelen birtakım zorlu güçlerin (11) yardımını görüyordu; bu dıştan gelen yasak, dokunma biçiminde kendini göstermek isteyen içgüdüden daha zorlu olduğunu kanıtlar. Böyle olmakla birlikte çocuğun ilk ruhsal yuğurumu yüzünden bu yasak öteki içgüdüyü ortadan kaldıramamıştır. Başarabildiği tek şey, bu içgüdüyü (yani dokunma hazzını) bastırmak ve onu bilinçaltına tıkmak oldu. Hem yasak, hem içgüdü birlikte kaldılar. Birincisi kaldı; çünkü yalnızca bastırılmış ama yok edilmemişti. İkincisi de kaldı; çünkü eğer kalmamış olsaydı, içgüdü bilince firlayacak ve dışarıya çıkacaktı. Böylece çözümlenmemiş bir durum, ruhsal bir saplanma oluşur. Bundan sonra yasak ve içgüdü arasındaki sürekli savaştan çıkan birçok sonucun kaynağı bu savaştır.

Bu biçimde durağanlaşan ruhsal kuruluşun başlıca ayırt edici niteliği, bu bireyin nesneye, daha doğrusu bu nesneyle ilgili edime karşı aldığı ve (12) çift değerli diyeceğimiz tavırda görülür. Birey bu edimi (yani dokunma edimini) hep sürdürmek ister, onda en yüksek zevki tadar; fakat onu sürdüremez, hatta ondan nefret eder. Bu iki akış arasındaki karşıtlık kolay kolay çözümlenemez; çünkü -nasıl diyeyim- bunların ruh yaşamında yerleri karışamayacak denli ayrılmıştır. Yasak tümüyle bilinç bölümünde yerleşmiştir, oysa hâlâ yaşamakta olan dokunma zevki bilinçaltında kalmıştır, kişinin ondan haberi yoktur. Eğer bu psikolojik etmen olmasaydı, çift duygular ne bu kadar uzun süre yaşayabilir ne de bundan sonraki patlak vermelere yol açardı.

Olayın klinik tarihinde, ilk çocukluk çağında yasağın belirleyici bir etmen olarak görünüşüne önem verdik; fakat nevrozun daha sonraki ilerleyişinde bu rolü, bu yaşta gözüken itme oynuyor. Unutma

(amnesie) ile ilgili olan bu itme olgusu yüzünden bilinçli duruma gelen yasağın nedenleri bilinemez. Onu zihni olarak söküp atmak için yapılan bütün girişimler, hücum noktası yakalanamadığı için, başarısızlığa mahkûmdur. Yasak kendi gücünü, zorlayıcılığını bilinmeyen karşıtıyla, yani gizli ve sönmemiş kalan zevkle, başka bir deyimle, bilinçli bir sezgisi olmayan iç gereksinimle olan birlikteliğine borçludur.

Yasağın isteğin yerine geçebilme ve yeniden yaratma gücü, bilinçli olan zevkle uyuştuğunu ve bilinçaltının psikolojik etmenlerinden çok da kolaylık göremediğini anlatır. İçgüdünün verdiği haz, karşılaştığı engellerden kurtulmak için sürekli yer değiştirir. Yasak edilenin yerine konmuş şeyler ve edimler biçiminde kendine vekiller arar. Aynı nedenden ötürü yasak da onun peşinden dolaşır, yasaklanmış

içgüdünün yeni hedeflerine de yayılır. Geri itilmiş libido her yeni adımında yeni bir şiddetle, yasağın karşı koymasıyla karşılaşır. Bu iki karşıt gücün karşılıklı olarak birbirini itmesi, boşalma ve var olan gerginliği gevşetme gereksinimini doğurur. İşte zorlayıcı edimlerin nedenlerini burada bulmaktayız.

Nevrozlarda, bir yandan pişmanlık belirtisi, temizlenme uğraşı ve buna benzer davranışlarda sayılabilecek edimler; öte yandan da içgüdüye yasak edilen edimin yerine geçecek edimler olan uzlaştırıcı edimler açıkça görülmektedir. Bu zorlayıcı edimlerin içgüdüye sürekli yardım etmesi ve yasak edilen ilk edime gittikçe yaklaşması, nevroz hastalıklarının bir yasasıdır.

Şimdi tabunun iç yüzünü, hastalarımızın zorlayıcı yasaklarıyla aynıymış gibi ele alarak inceleyelim.

İnceleyeceğimiz birçok tabu yasağının ilk biçiminden uzaklaşmış, yer değiştirmiş ve bozulmuş olduğunu açıkça bilmemiz gerekir; bu nedenle en eski ve en önemli tabu yasaklarını ancak biraz aydınlatmakla yetinmek zorunda kalacağız. Yine, ilkellerle nevrozlular arasında tam karşılıklılığı ve birbirine noktası noktasına benzerliği olanaksız kılacak kadar önemli farklar olduğunu anımsamalıyız.

Her şeyden önce ilkeller arasındaki yasakların gerçek kaynağını, yani tabunun gerçek doğuşunu araştırmanın yararsız olduğunu söylemeliyiz. Bizim varsayımımıza göre, bu kaynak onlarca "bilinç dışı"

olduğu için tabular bize bu kaynağı bildiremez. Fakat nevrozlardaki yasağı model olarak alıp tabunun tarihini şu biçimde kurabiliriz: Tabular tarihlerinin bir evresinde ilkellere dışardan zorlanmış çok eski yasaklardır, yani daha önceki bir kuşağın daha sonraki bir kuşağa zorladığı kurallardır. Bunlar, şiddetle istenen edimlere karşı konmuş yasaklardır. Belki ataerkil ve toplumsal yetkenin koyduğu geleneğin bir sonucu olarak bu yasaklar kuşaktan kuşağa geçerek sürmüş ama sonraki kuşaklara kalıt olarak kalmış

ruhsal bir kendine özgülük durumunda "biçimlenmiştir." Bu gibi "doğuştan düşünceler" var mı yok mu, bunlar kendiliklerinden mi yoksa eğitim yoluyla birleşerek mi tabunun durağan bir duruma gelişini etkilemişlerdir; bunu burada belirlemenin olanağı yoktur. Bununla birlikte tabunun sürekliliği bize bir şey öğretmektedir: Yerine getirilmesi yasaklanmış olan ilk istek, bu tabulara karşın bu budunlar arasında yaşamayı sürdürmektedir. Öyleyse bu insanlar tabu yasaklarına karşı çift değerli (ambivalent) bir tavır almaktadır: Bilinçdışlarında bu kuralları dinlememekten başka bir şey istememekte ama aynı zamanda bunu yapmaktan da korkmaktadırlar. Korkmaktadırlar; çünkü onu

dinlememek istedikleri halde, korku hazdan daha güçlü gelmektedir. Fakat tıpkı nevrozda olduğu gibi bu istek, bireylere kurallara aykırı olarak kalmaktadır.

En eski ve en önemli tabu yasakları totemciliğin iki yasasıdır, yani totem olan hayvanı öldürmemek, kadın cinsinden olan totemdaşlarla cinsel ilişkiden sakınmak.

Öyleyse bunların, insanlığın en eski ve en güçlü istekleri olduğu görülmektedir. Totemciliğin anlamı ve kaynağı bizce gizli olarak kaldıkça bunu anlayamayız ve bu örneklerle varsayımımızın doğruluğunu deneyemeyiz. Fakat bu tabularda kullanılan anlatım ve bu tabuların bir arada oluşmaları durumu, bireyler üzerinde yapılan psikanaliz araştırmalarının sonuçlarını bilenlere, çocuktaki istek yaşamının merkez noktası ve nevrozların çekirdeği dediğimiz şeyi anımsatacaktır.(13) Yukarıda söylediğimiz biçimde sınıflandırılmaya çalışılan diğer bütün tabu türlerini bir tümcede özetlersek, hepsi birleştirilmiş olur: Tabunun temeli bilinç dışında güçlü bir eğilimin istediği yasak bir edimdir.

Nedenini bilmemekle birlikte yasak olan edimi gerçekleştiren ve böylece tabuya karşı gelen kimselerin de tabu olduğunu bilmekteyiz. Fakat tabunun yalnızca yasak olan edimi gerçekleştiren kişiye karşı değil de, kuraldışı durumlarda bulunan kimselere, bu kuraldışı durumlara ve kişisel olmayan eşyaya karşı da uygulanmasıyla bunu nasıl birleştirmeli? Bütün bu değişik koşullar, daima aynı kalan tehlikelilik niteliği nedir? Bu, insanın çift değerli isteklerini uyandıran, yasağı bozmaya karşı insanı iştahlandıran bir nedenden başka bir şey olamaz.

Tabuyu çiğneyen kimsenin kendisi de tabu olmaktadır; çünkü başkalarını da bunu yapmaya iştahlandırmak gibi tehlikeli bir kendine özgülüğü vardır. Herkesi kendisine imrendirmektedir; herkese yasak olan şeyi o niye yapsın? Onun için o gerçekten bulaşıcıdır. Her örnek, başkalarını da öykünmeye sürükleyeceği için onu yapanın kendisinden sakınmak gerekir.

Fakat bir kimse bir tabuyu çiğnemeden de geçici ya da sürekli olarak tabu olabilir. Bunun basit nedeni, bu gibi kimselerde başkalarına yasaklanmış olan istekleri uyandıracak ve onlarda çift değerli duyguların çatışmasına yol açacak bir kendine özgülük olmasıdır. Kuraldışı konumların ve durumların çoğunda bu kendine özgülük vardır ve bunlar tehlikeli bir etki gücü taşırlar. Kral ya da başkan, çevresindekileri kendisine imrendirir, belki herkes de kral olmak ister. Ölüler, yeni doğmuş çocuklar, kadınlar kendilerini savunamayacak bir durumda oldukları için cinsel olgunluğa erişmiş bireylerin, yeni bir zevkin baştan çıkarmasıyla iştahlandıkları bir sırada bunları kendi üzerlerine kışkırtmaları olasılığı vardır. Onun için bu gibi kimseler bu gibi durumlarda tabu olmaktadır. Onların uyandırabileceği isteklere kimsenin kapılmaması gerekir.

Şimdi türlü kişilerin manalarındaki güçlerin niçin birbirini ortadan kaldırarak etkisiz bir duruma getirdiğini de anlamış oluyoruz. Kralın tabusu, uyrukları için çok güçlüdür; çünkü aralarında çok büyük toplumsal farklar vardır. Fakat örneğin bir bakan, kral ile uyruklar arasında zararsız bir aracı olabilir.

Tabu dilinden normal psikoloji diline çevrildiğinde, bunun anlamı şudur: Kral ile ilişkiye girme halkta güçlü bir imrenme duygusu yaratacağı ve bundan çekinmesi gerektiği halde, konumuna o kadar imrenilmeyen ve elde ettiği konuma herkesin pekâlâ erişebileceği yüksek bir görevliyle ilişkiye girmek mümkündür. Bakan krala karşı bir kıskançlık duymakla birlikte elde ettiği etkiyi göz önünde tutmakla bu kıskançlığı hafifletebilir. Öyleyse büyülü güçteki isteklere yol açan küçük farklar, son

derece büyük farklardan daha az tehlikelidir.

Bazı tabu yasaklarının çiğnenmesinin, herkese kötülük getireceği korkusuyla cezalandırılması ya da toplumun bütün bireyleri tarafından kefareti ödenmesi gereken toplumsal bir tehlike sayılmasının nedeni de böylece aydınlanmış oluyor. Eğer bilinçlenmemiş isteklerin yerine gerçek içtepileri getirirsek, gerçekten böyle bir tehlike vardır. Bu tehlike, çok geçmeden bütün toplumun sonunda dağılmasına neden olacak olan öykünmeye yol açması olasılığıdır. Eğer bir yasak çiğnendiği zaman bu cezasız bırakılırsa, herkesin bu kötülüğü işleyene öykünmek isteyeceği ortadadır.

Bir tabu yasağının gizli anlamının nevroz olaylarında olduğu kadar özel nitelikte olması olanaksız olmakla birlikte, dokunmanın "délire de toucher" dokunma korkusunda oynadığı role benzer bir rolü tabu yasaklarında da görürsek şaşmamalıyız. Dokunmak, bir edinme ediminin bir kişiyi ya da şeyi kullanmaya kalkışmanın başlangıcıdır.

Tabuda saklı bulunan bulaşma gücünü, insanı baştan çıkarma, öykünmeye sürükleme özgülüğü olarak yorumladık Bu yorum, tabunun bulaşıcılığının her şeyden önce eşyaya da geçmesiyle kendini göstermesi ve eşyanın da tabulu olması durumuna uymuyor gibi gözükmektedir.

Tabuda görülen bulaşıcılık, nevrozlarda gördüğümüz gibi bilinçlenmemiş içtepilerin çağrışım kanallarıyla başka şeyler üzerine kaydırılması eğiliminin bir anlatımıdır. Böylece görüyoruz ki mananın tehlikeli büyülü gücü iki gerçek yetiye, yani yasaklanmış istekleri anımsama yeteneğiyle yasağı bu istekler uğruna çiğneme gibi daha önemli olan bir eğilime denk düşmektedir.

Fakat ilkelin ruhsal yaşamında yasaklanmış bir edimin anısının uyanışıyla birlikte her zaman bu edimi gerçekleştirme eğiliminin de uyandığını kabul edersek, o zaman bu iki güç tek güç olarak yeniden birleşiyor demektir. Bu düşünüşe göre, anılarla istekler yeniden birbirine kavuşmaktadır. Bir yasağa karşı gelen bir kimsenin bu davranışı, başkalarını da aynı işi işlemeye götürürse, tıpkı tabunun bir kişiden bir şeye ve bu şeyden başka bir şeye geçişi gibi yasağa boyuneğmezliğin de bulaşma yoluyla geçtiğini kabul etmek gerekir.

Eğer bir tabunun çiğnenmesi, elde bulunan bir şeyden ya da bir özgürlükten vazgeçmek demek olan kefaret ya da tövbe yoluyla düzeltilebilirse, bir tabu kuralına boyun eğmenin de gerçekten istenilen bir şeyden vazgeçmek demek olduğunu göstermiş oluruz. Bir özverinin savsaklanışını, başka yerde başka bir şeyden özveride bulunma gidermektedir. Bundan çıkaracağımız sonuç, tabu törenleri yönünden tövbenin, temizlenme töreninden daha eski olduğu yolundadır.

Şimdi tabunun nevrozlularda görülen zorlayıcı yasaklarla karşılaştırılmasından neler öğrendiğimizi özetleyelim. Tabu (bir yetke tarafından) dışarıdan yükletilen ve insanın en zorlu isteklerine karşı çevrilmiş olan çok ilkel bir yasaktır. Onu çiğnemek isteği bilinç dışında bir yerleştirme yaşar; tabuya boyun eğen kimseler tabunun yasakladığı şeye karşı çift değerli duygular duyarlar. Tabuda görülen büyülü güç, insanı baştan çıkarma özgülüğüne dönüşebilir; bulaşıcı bir hastalık gibidir; çünkü ortadaki örnek daima bulaşıcıdır ve çünkü yasaklanan istek bilinç dışında başka bir şeyin üzerine kaydırılabilir.

Bir tabunun çiğnenmesinin kefaret yoluyla temizlenmesi, tabuya boyuneğmenin temelinde bir vazgeçme bulunduğunu gösterir.

3

Şimdi tabuyu zorlanma nevrozuyla karşılaştırmaktan ne elde ettiğimizi ve bu karşılaştırmaya dayandırılan yorumun değerini araştıralım. Başka bir yolun veremeyeceği yararı vermedikçe ve tabuyu bize anlatacak başka araçlardan daha iyi anlatmadıkça, hiç kuşku yoktur ki, yaptığımız yorumun hiçbir değeri olamaz. Gerçi buraya kadar söylediklerimizle bu yorumun yararını göstermiş olduğumuzu savlayabiliriz; fakat bunu tabu yasaklarının ve âdetlerinin daha incelikleriyle açıklamasını uygulama yoluyla güçlendirmeye çalışmalıyız.

Şimdi bambaşka bir yöntem kullanabiliriz. Araştırmamızı, nevrozlardan alarak tabuya uyguladığımız varsayımların ya da vardığımız sonuçların ne dereceye kadar tabu olaylarında doğrudan doğruya kanıtlanabileceğini belirtecek biçime sokabiliriz. Fakat önce aradığımız şeyin ne olduğunu belirtmeliyiz.

Tabunun başlangıcı hakkındaki varsayım, yani tabunun vaktiyle dışarıdan yükletilmiş ilkel bir yasaktan çıktığı varsayımı kuşkusuz kanıtlanamaz. Onun için nevrozlarda gördüğümüz tabunun psikolojik koşullarını daha çok aydınlatmaya çalışacağız. Nevrozlardaki bu psikolojik etmenleri nasıl öğreniyoruz?

Bunu, belirtilerin ve özellikle zorlayıcı edimlerin, savunma tepkilerinin ve peşini bırakmayan buyrukların psikanaliz yönünden incelenmesiyle öğreniyoruz. Bu mekanizmalar çift değerli içtepilerden ya da eğilimlerden gelmiş olduklarını kanıtlayacak her niteliği göstermektedir; bunlarda ya istekle karşıtını aynı zamanda görüyoruz ya da çatışan eğilimlerden birinin ötekini yenerek üstün geldiğini görürüz.

Öyleyse tabu kurallarında da bu çift değerliliğin, yani karşıt eğilimlerin egemen olduğunu gösterebilirsek ya da tabu mekanizmalarında nevroz belirtilerinde olduğu gibi her iki eğilime birden yol veren bazı mekanizmalar bulacak olursak, o zaman tabuyla zorlama nevrozları arasındaki psikolojik karşılaştırmada en önemli olan noktayı yakalamış oluruz.

Tabu yasaklarının başlıca ikisinin, totemcilikle ilgili olmasından ötürü incelememize giremeyeceğine az önce değinmiştik. Tabu kurallarının diğer bir kısmı da sonradan çıkma olduğu için bizim işimize yaramazlar. Çünkü ilkeller arasında tabu, bizim toplumumuzda yasa koyucuların koyduğu yasalara benzer. Ve örneğin, başkanların ve rahiplerin kendi mallarını ya da ayrıcalıklarını güvenceye almak için koydukları tabularda olduğu gibi, toplumsal eğilimleri kabul ettirmeye yararlar. Yine bununla birlikte geriye, inceleyebileceğimiz birçok yasa kalıyor. Bunlar arasında (a) düşmanlara, (b) başkanlara ve (c) ölülere uygulanan tabuları ele alacağım. Araştırmamızın gereçleri J.G. Frazer'in büyük yapıt olan The Golden Bough ("Altın Dal") adlı kitaptan alınmıştır (14).

(A) Düşmanlara karşı

Vahşi ve yarı vahşi budunların düşmanlarına karşı acımasızca ve sonsuz derecede kıyıcılık yaptıklarını sandığımız için, bunlar arasında bir adamın öldürülmesinin bile tabu âdetleriyle ilgili birtakım kurallara bağlı olduğunu öğrenmek bizi şaşırtır. Bu kuralları kolayca dört öbeğe ayırabiliriz: (1) Öldürülen düşmanla uzlaşmayı, (2) yasakları, (3) öldürdükten sonra öldürenin bağışlanmayı dileme ve temizlenme etkinliklerini ve (4) bazı ayinler yapılmasını buyuran kurallar. Bu tabu

âdetlerinin hangileri bu budunlar arasında yaygındır, hangileri değildir? Bu budunlar üzerine bilgilerimizin eksikliği yüzünden bunu kesin olarak bilememekteyiz: Fakat bizim bu olaylara olan ilgimiz bakımından düşünürsek, bu sorun bizim için o kadar önemli bir sorun değildir. Kaldı ki biz tek özelliklerle değil, oldukça yayılmış olan âdetlerle ilgiliyiz.

Timor Adası'nda savaşçılar düşmanlarını yenip bunların koparılmış kafalarıyla geri döndükleri zaman, birtakım uzlaşma törenleri yapılır; bu âdet, böyle bir seferin önderi olan adamı üstelik birtakım ağır yasaklara bağlı kılması bakımından özellikle önemlidir. "Yenenler utku kazanmış olarak geri döndükleri zaman düşmanların ruhunu barıştırmak için kurbanlar verilir; bu yapılmazsa savaştan dönenlerin yanına yaklaşanlara kesinlikle bir zarar gelir. Bu ayinde dans edilir, şarkı söylenir, bu şarkılarda öldürülen düşman için yas tutulur ve ondan af dilenir: "Kızma; çünkü senin başın burada bizimle birliktedir; oysa biz daha şanssız olsaydık, şimdi bizim başımız senin köyünde sergilenecekti. Bu kurbanı seni yatıştırmak için veriyoruz. Niçin bize düşman oldun? Dost kalsaydık daha iyi olmaz mıydı? O zaman senin kanın akmaz, başın kesilmezdi" denir. (15)

Buna benzer âdetler Keleb Adası'nda Palular arasında görülür; Gallalar kendi köylerine dönmeden önce ölü düşmanlarının ruhu için kurban verir. (16)

Diğer bazı budunlar da öldürdükleri eski düşmanlarından dostlar, gözetenler ve koruyucular kazanmanın yolunu bulmuştur. Bu da kesilmiş başlara karşı şefkatli davranmaktan ibarettir. Borneo'nun birçok ilkel boyu bunu yapmaktadır. Sarawak'ta Dayaklar seferden dönüşte yurtlarına getirdikleri başlara aylarca en büyük saygı ve şefkati gösterir, onlara dillerinin en sevimli adlarıyla seslenirler. Yemeklerinin en iyi parçalarını, en sevilen yemeklerini, sigaralarını onların ağzına koyarlar. Eski dostlarından yüz çevirerek sevgisini yeni dostlarına vermeleri için ölü düşmanlara sürekli yalvarılır; çünkü onlar artık kendilerinden olmuştur. Bize korkunç bile gelse, buna kasıtlı bir alay karıştığını sanmak büyük bir yanlış olur. (17) Kuzey Amerika'nın birçok vahşi boyunun arasında yaşayanlar, bunların düşmanlarını öldürdükten ve derilerini yüzdükten sonra tuttukları yasa şaşıp kalmıştır. Bir Choctaw bir düşman öldürünce bir ay yasa girer, bir ay kendini belli başlı birtakım yasaklar altına koyar. Dakota yerlileri de bunun gibi yas tutarlar J. O. Dorsay adlı bir yetkeye göre, Osaga kızılderilileri kendi ölüleri için yas tuttuktan sonra, düşmanları için de sanki dostlarıymış gibi yas tutar. (18)

Düşmanlara uygulanan diğer tabu âdetlerine geçmeden önce, yerinde bir itiraza karşı durumumuzu belirtmeliyiz. Bu uzlaştırma kurallarında nedenlerin çok yalın olduğunu ve çift değerli duygularla hiçbir ilgisi olmadığını bize göstermek için gerek Frazer gerekse diğer yetkeler öne sürülebilir. Bazıları diyebilirler ki: bu budunlar öldürdükleri kimselerin ruhuna inandıkları için bunun etkisi altında korkuyorlar. Bu korku klasik ilkçağda da vardı; büyük İngiliz dram yazarı onu Macbeth'in ve üçüncü Richard'ın "hallucination"larıyla sahneye getirmiştir. Gerek bütün uzlaştırma âdetleri, gerekse daha sonra ele alacağımız birçok yasak ve bağışlanma dileği böyle bir inanıştan mantıksal olarak çıkarılabilir; üstelik dördüncü öbeğe giren ayinler de böyle bir yorum için kanıt olarak gösterilebilir. Çünkü bunları ancak ve ancak öldürenlerin peşinden ayrılmayan ölülerin ruhlarını sürüp çıkarmakla açıklayabiliyoruz.

(19) Bundan başka, vahşilerin kendileri de öldürdükleri düşmanların ruhundan korktuklarını açıkça bildiriyor ve bu tabu âdetlerinin kökünü de kendileri bu korkuda buluyorlar.

Bu karşı çıkış kuşkusuz yerindedir, eğer doğru olsaydı başka bir açıklama bulmak için uğraşmaktan sevinerek vazgeçerdik. Bu karşı çıkışın incelenmesini sonraya bırakıyoruz; şimdilik onu, tabu konusunda daha önce yaptığımız incelemeden edindiğimiz yorumla karşılaştırıyoruz. Bütün bu tabu kurallarından vardığımız sonuç, düşmanlara karşı alınan tavırlarda yalnızca düşmanca içtepilerin değil, başka içtepilerin de anlatılmakta olduğudur. Bunlarda düşmana karşı pişmanlığın, saygının ve öldürmenin doğurduğu vicdan azabının tepkilerini görmekteyiz. Demek ki, çiğnenmesi kesinlikle cezayla karşılanan

"Öldürmeyeceksin!" buyruğu insanlara Tanrı elinden yasa gelmeden önce bile bu ilkeller arasında varmış.

Şimdi tabu kurallarının geri kalanlarına dönelim. Düşmanı öldürenlere yükletilen yasaklar çok çeşitli ve çok ciddidir. Timor Adası'nda (yukarıda söylenen uzlaştırma âdetleriyle karşılaştırınız) seferin önderi kendi evine dönemez. Kendisine özel bir kulübe yapılır. Burada çeşit çeşit temizlenme kurallarına uyarak iki ay kalır. Bu iki ay içinde karısının yüzünü göremez, kendi kendine yiyemez, yemeğini ağzına başkası koyar. (20)

Bazı Dayak boyları arasında, başarılı geçmiş bir seferden dönen savaşçılar günlerce karantina altında kalmak ve belirli yiyeceklerden kaçınmak zorundadır. Bunlar demire dokunamaz, karılarından ayrı kalmaları gerekir. Yeni Gine yakınlarındaki Logea Adası'nda bir düşmanı öldüren ya da bunda eli olanlar kendilerini bir hafta evlerine kapatır; karılarıyla ve dostlarıyla ilişkiden sakınır, yiyeceklerine elleriyle dokunmazlar. Kendileri için özel kaplarda ayrı pişen sebze yemeklerinden başka bir şey yemezler. Bu sonuncu önlemin nedeni olarak bunların öldürdükleri düşmanın kanını koklamazlarsa hastalanıp öleceklerini ileri sürerler. Yeni Gine'de Taoripi ya da Motumotu boyları arasında insan öldüren bir savaşçının karısına yanaşmaması ve yemeğine parmaklarıyla dokunmaması gerekir. Ona başka bir kişinin özel olarak yapılan yemekleri yedirmesi gerekir. Yeni ay doğuncaya kadar bu böyle sürer.

Burada, utku kazanan savaşçılar hakkında Frazer'in dediği bütün tabu olaylarını saymaktan çekinirim, yalnızca tabunun özelliğini göze çarptıran ya da tabu yasaklarını temizlenme ve ayinle bağlı olarak gösteren olayları ele alıyorum.

Alman Yeni Ginesi'nde Monumbolar arasında dövüşte düşmanı öldüren adam "kirli" olur ve bu deyim, âdet gören ya da lohusa olan kadına da verilen adın aynıdır. Bu adamın uzunca zaman erkeklerin toplanma odasından çıkmasına izin verilmez. Bu süre içinde köyün erkekleri onun çevresinde toplanır, şarkılar ve danslarla utkusunu kutlarlar. Bu adam hiçbir şeye, hatta karısına ve çocuklarına bile dokunamaz, eğer dokunursa vücutlarında yaralar ve çıbanlar çıkar. Bu adam ancak yıkanma, vb.

törenlerle temizlenebilir.

Kuzey Amerika'da Natchezler arasında ilk kelleyi kesip getiren delikanlı savaşçılar, altı ay birtakım şeylerden vazgeçmek zorundadır. Karılarıyla birlikte yatmalarına ya da yemek yemelerine izin verilmez; besin olarak ancak balık ve mısır yiyebilirler. Bir Choctaw bir düşmanı öldürüp kellesini kestiği zaman bir ay sürecek bir yasa başlar; bu sırada saçını taraması yasaktır. Başı kaşındığı zaman eliyle kaşıyamaz, başını kaşımak için ancak küçük bir değnek kullanabilir.

Pimalı bir kızılderili bir Apache kızılderilisini öldürdüğü zaman enikonu bir temizlenme ve bağışlanmayı dileme törenine uymak zorundadır. On altı günlük bir oruç döneminde yemeğe ya da tuza dokunması, ateşe bakması, konuşması yasaktır. Ormanda tek başına yaşar, orada kendisini yalnızca bir yaşlı kadın bekler, kendisine biraz yiyecek verir. Çoğu kez en yakın derede yıkanır ve yas belirtisi olarak başında bir balçık parçası taşır. On üçüncü gün genel bir ayin yapılır ve bu ayinde hem kendisi, hem silahları temizlenir. Pima kızılderilileri insan öldürme tabusunu düşmanlarından daha ciddiye aldıkları için bağışlanmayı dileme ve temizlenme işini seferin sonuna bırakmazlar, bu yüzden ahlâk bakımından dürüstlükleri (ya da isterseniz sofulukları yüzünden diyelim), savaştaki kahramanlıkları çok zarar görür.

Son derece cesur olmalarına karşın bunlar, Apachelara karşı yapılan savaşlarda beyazların işine yaramaz bağdaşıklar olduklarını göstermişlerdir.

Düşmanı öldürdükten sonra yapılan bu bağışlanmayı dileme ve temizlenme törenlerinin ayrıntıları ve türleri daha titiz bir araştırma bakımından dikkate değerdir; fakat bunları burada daha fazla saymayı gereksiz görüyorum. Çünkü bize yeni bir görüş vermezler. Şunu da ekleyeyim ki, profesyonel cellatların zamanımıza kadar gelen bir yönteme göre geçici ya da sürekli olarak toplumdan yalıtılmalarında bu âdetin izlerini buluruz. Ortaçağ toplumundaki malikane sahiplerinin (feodal beylerin) durumu, ilkellerin tabusu üzerine bize güzel fikir verebilir. (21)

Bu uzlaştırma, sakınma, bağışlanmayı dileme ve temizlenme kuralları hakkında yazarların yaptığı açıklamalar iki ilkeyi, yani ölünün tabusunun, kendisiyle ilişkiye giren her şeyi içine alması ilkesiyle öldürülmüş adamın ruhundan korkma ilkesini birleştiriyor. Bu iki ilke bu töreni ne oranda birlikte açıklayabiliyor, eşit değerli mi, yoksa biri birinci derecede, diğeri ikinci derecede mi sayılıyor? Bunlar hiçbir yerde gösterilmemiştir, belirlenmesi de kolay bir iş değildir. Bunlara karşı, bütün bu âdetleri ilkellerin düşmanlarına karşı gösterdikleri çift değerli duygudan çıkarma yoluyla biz açıklamamızın bir birliğe ulaştığını belirtmek isteriz.

(B) Hükümdar Tabusu

İlkellerin başkanlarına, krallarına ve rahiplerine karşı olan davranışları birbirine karşıt olmaktan çok, birbirini tamamlayan iki ilke tarafından yönetilir. Hem onları korurlar, hem de onlardan korunurlar. (22) Bu hedeflerin ikisi de sayısız tabu kuralıyla elde edilir. Başkanlardan niçin korunmak gerektiğini biliyoruz; başkanlar tehlikeli ve gizemli sihir gücüne sahiptir. Bu güç, elektrik yükü gibi dokunmayla geçer ve buna benzer bir yükle korunmayan bir kimsenin ölümüne ya da yok olmasına neden olur.

Öyleyse bu tehlikeyi kutsallıkla (ister doğrudan doğruya, ister dolaylı yoldan olsun) ilişkilendirmekten sakınmak gerekir. Sakınılmadığı zaman hiç olmazsa bunun korkunç sonuçlarını kaldırmak için bir ayin yapılmalıdır. Örneğin Doğu Afrika'da Nubalar, rahip-kralın evine girenin öleceğine inanır; fakat girerken sol omuzlarını soyarak kralın elini oraya değdirirlerse bu tehlikeden kurtulduklarına inanırlar. Burada kralın dokunmasının, kralla ilişkiden doğan tehlikelere karşı iyileştirici ve koruyucu bir araca dönüşmesi gibi dikkate değer bir olay görüyoruz. Fakat bu olasılık, krala dokunma tehlikesinden farklı olarak, kralın bir yerine bilerek dokunmanın iyileştirici gücü sorunu, yani krala karşı edilgenlikle etkenlik arasındaki karşıtlık sorunudur.

Hükümdara dokunmanın iyileştirici gücüne örnek bulmak için vahşiler arasına kadar gitmeye gerek

yok.

Oldukça yakın zamanlara değin İngiliz kralları bu güçle sıraca hastalarını iyileştirirdi ve bundan dolayı bu güce "King's Evil" (kralın kötülüğü) denirdi. Gerek Kraliçe Elisabeth gerekse ondan sonra gelenler bu hükümdarlık ayrıcalığını bırakmamışlardır. Söylendiğine göre, Birinci Charles 1633'te bir defada yüz hastayı iyileştirmişti. Büyük İngiliz devriminden sonra oğlu İkinci Charles zamanında kralın sıraca iyileştirmesi en yüksek derecesine çıkmıştı. Söylendiğine göre, bu kral hükümdarlığında yüz bin sıracalıya dokunmuştur. Bu yöntemle iyileştirilmek isteyenler o kadar çokmuş ki, bir keresinde altı yedi hasta, iyileşeyim derken, kalabalık arasında ezilerek ölmüş. Stuartların düşmesinden sonra İngiliz tahtına geçen şüpheci Orange soyundan Üçüncü William bu büyüyü yapmak istemedi; bir defa hastalara dokunmaya razı edildiği zaman dokunurken şu sözleri söylemiş: "Tanrı size iyilik ve akıl versin." (23) Aşağıdaki olay, bilmeyerek bile olsa, krala ya da onunla ilgili bir şeye dokunmanın doğurduğu korkunç etkiyi gösterir. Yeni Zelanda'da yüksek konumlu ve çok kutsal sayılan bir kral, nasılsa, yemeğinin artıklarını bir yolun kıyısında bırakmış. Yoldan geçen genç ve sağlıklı bir köle bu artıkları görerek yemeğe başlamış; fakat daha bitirmeye vakit kalmadan korkunç bir tayf kendisine başkanın yemeğini yemekte olduğunu bildirmiş. Adamcağız güçlü ve cesur bir savaşçı olduğu halde, bunu işitir işitmez yere yığılmış ve korkunç çırpıntılar içinde kıvranmaya başlamış ve ertesi günü güneşin batmasına doğru bu yüzden ölmüş (24). Maorili bir kadın bir meyvayı yedikten sonra onun tabulu bir yerden geldiğini öğrenmiş. Bu davranışıyla başkanın ruhunu rahatsız etmiş olduğundan çarpılacağını düşünerek ağlamaya başlamış. Bu olay öğleden sonra olmuştu. Ertesi günü saat on ikide kadın ölmüştü (25). Maori başkanının çakmağı bir keresinde birçok insanın yaşamına mal olmuştu. Başkan çakmağı yitirmiş, onu bulanlar da çubuklarını yakmak için kullanmışlardı. Fakat çakmağın kimin olduğunu öğrenince hepsi de korkudan ölmüş (26).

Başkan ve rahip gibi tehlikeli kişileri, başkalarıyla ilişki kurmasını önleyecek duvarlarla çevirerek ayırma gereksiniminin duyulması şaşılacak bir şey değildir. Aslında tabu kurallarından çıkan bu engellerin, bugün saray töreni biçiminde hâlâ yaşamakta olduğunu görüyoruz.

Fakat başkanlara karşı konan bu tabunun büyük bir kısmının kökeni, onlardan korunma gereksinimine dayandırılamaz. Ayrıcalıklı kimselere karşı alınan başka bir tavır da, bu kimseleri karşı karşıya bulundukları tehlikelere karşı koruma gereksinimidir.Bu durumda, tabunun oluşmasında ve dolayısıyla saray etiketinin kökeninde bunun da ayrı bir payı vardır.

Kralı herhangi olası bir tehlikeden koruma zorunluluğu, kralların uyruklarının mutluluk ve yıkımları yönünden sahip olduğu büyük önemden doğar. Daha özel bir deyimle, hükümdar dünyanın gidişini düzenleyen bir kişidir; yalnızca toprağın meyvalarını büyüten yağmur ya da güneş için değil, kıyılarına gemileri getiren rüzgârdan ya da ayaklarının bastığı topraktan ötürü bile ulusu ona şükran doludur (27).

Bu ilkel krallar, tanrılar kadar büyük bir gücü ve mutluluk verme yeteneğini taşır; kuşkusuz, uygarlığın daha sonraki evrelerinde ancak en köle ruhlu uluslar, hükümdarlarına bunlara benzer nitelikler verme derecesinde ikiyüzlülük göstermiştir.

Bu kadar yetkin bir güce sahip olan kişilerin, kendilerini tehdit eden tehlikelerden korunmak için bu kadar çok özene gereksinimi olması apaçık bir karşıtlık gibi görünür; fakat ilkellerin krallara karşı davranışlarında ortaya çıkan tek karşıtlık yalnızca bu değildir. Bu insanlar kralların kendi ellerinde

olan güçleri iyi kullanıp kullanmadıklarını denetlemeyi zorunlu sayar; onların iyi niyetlerinden ve vicdanlarından asla emin değildirler.

Krallar için olan bu tabu kurallarının kaynağında bir güvensizlik vardır. Frazer şöyle der (28) "İlk krallıklar, halkın yalnızca hükümdar için yaşadığını kabul eden bir yönetim biçimi değildi. Aksine, onlarda hükümdar yalnızca uyrukları içindir; onun yaşamı, ancak doğanın gidişini halkın çıkarlarına uygun olarak yönettikçe, konumunun gerektirdiği görevleri yaptıkça değerlidir. Bunu yapmaktan aciz oldu mu, ona karşı o zamana kadar göstermekte oldukları özen, bağlılık, dinsel saygı kesilir, nefret ve aşağılamaya dönüşür, kral utanç verici bir biçimde yerinden kovulur; canını kurtararak kaçabilirse şükretsin. Bir gün tanrı diye tapınılan adam, ertesi gün bir suçlu gibi öldürülebilir. Fakat halkın bu değişen tavrında bir kapris ya da tutarsızlık yoktur. Aksine, davranışları tümüyle tutarlıdır. Eğer kralları onların tanrısı ise, onların koruyucusu da olmalıdır. Oysa onları korumazsa, yerini bunu yapacak birine bırakması gerekir.

Fakat onların gereksinimlerini karşıladığı sürece ona karşı gösterdikleri özenin sonu yoktur. Bu türden bir kral, birçok yasa ve törenle örülü tören etiketlerinden kurulu bir çitin içinde yaşar. Bunun amacı ona görkem sağlamak anlamına değil, doğanın uyumunu bozma yoluyla kendisini, halkını ve bütün dünyayı genel bir çöküntü içine düşürebilecek bir davranışının önüne geçme anlamına gelir. Bu tören onun rahatlığını artırmaktan çok, her davranışının önüne bir olta koyarak onun devinimlerini kısıtlar ve hatta korunması halkın amacı olan yaşamını kendisine bir yük ve acı kaynağı durumuna getirir."

Tabu töreniyle kutsal bir başkanı zincir altına almanın ve alıkoymanın en göz kamaştıran örneklerine, ilk yüzyıllarda olduğu gibi, Japon Mikadosu'nun günlük yaşamındaki âdetlerde varılmıştır. İki yüzyıl önceyle ilgili bir betimleme (29) bunu şöyle anlatıyor: "Mikado ayaklarıyla yere basmayı görkem ve kutsallığına zarar verecek bir şey sayar; bu yüzden bir yere gitmek istediği zaman, oraya ancak adamların omuzunda taşınabilir. Kutsal bedenini açık havaya göstermesinden acı duyarlar, güneş onun başı üzerinde parlayacak kadar değerli sayılmaz. Bedeninin bütün parçalarına o kadar kutsallık yüklenmiştir ki, saçını, sakalını ve tırnaklarını bile kesemez. Bununla birlikte çok pis olmaması için de, geceleyin uyurken onu temizleyebilirler; çünkü böyle zamanda bedeninden alınan şeylerin ondan çalınmış olduğunu ve böyle bir hırsızlığın onun görkem ve kutsallığını bozmayacağını söylerler. Eski zamanlarda, her sabah başında imparatorluk tacı bulunduğu halde tahtının üzerine oturması gerekirdi; fakat taht üzerinde ellerini, ayaklarını, başını ya da gözlerini ve bedeninin hiçbir parçasını kımıldatmaksızın put gibi oturmak zorundaydı; çünkü bu biçimde imparatorluğu içinde dirlik ve barışı sağlayabileceğine inanılır. Tanrı göstermesin, eğer bir yana dönse ya da imparatorluğunun herhangi bir kısmına biraz olsun baksa savaş, açlık, yangın ya da çok uğursuz bir şeyin ülkeyi harap etmek üzere olduğunu anlarlardı."

Barbar kralların bağlı oldukları tabuların bazıları, katillerin bağlı tutulduğu kayıtları anımsatır. Doğu Amerika'da Aşağı Gine'de Padron Burnu'nda Shak Point'te Kukulu adı verilen rahip-kral bir ormanda yalnız başına yaşar. Kadına dokunması ya da evinde oturması yasaktır, hatta sandalyesinden kalkamaz bile; bu sandalyenin üstünde, oturur durumda uyumak zorundadır. Eğer yatacak olursa rüzgâr kesilir, gemiler denizde hareket edemez. Onun görevi fırtınaları buyruğu altına almak ve genellikle havanın tam ve sağlıklı olmasını sağlamaktır (30). Bastian şöyle der: "Bir kral ne kadar güçlü olursa o kadar çok tabuya boyuneğmelidir. Tahtının adayı da çocukluğundan başlayarak aynı tabularla bağlıdır; daha

büyürken bile onun çevresinde tabular birikmeye başlar ve tahta çıkmasıyla birlikte bu tabuların altında adeta boğulur".

Hükümdarla rahibin konumlarına yapışık olan bu tabular hakkındaki örnekleri çoğaltmaya ne yerimiz, ne amacımız uygundur. Yalnızca, devinme ve yemek yeme özgürlüğü üzerine konan sınırlamaların bunlar arasında başlıca rolü oynadığını ekleyelim. Fakat uygar uluslardan ve çok daha yüksek bir ekin düzeyinden alınan tabu törenine ilgili iki örnek, bu ayrıcalıklı kişilerle ortaklığın eski âdetleri ne dereceye kadar korumaya çalıştığını bize gösterir.

Roma'da Juppiter'in büyük rahibi Flaman Diabis şaşılacak kadar çok tabu kuralına bağlıydı. Ata binemez; bakamaz; silahlı bir adama bakamaz; kırılmamış bir yüzük takamaz; giysilerinde bir düğüm yapamaz; buğday ununa ya da hamura dokunamaz; keçinin, köpeğin, çiğ etin, bakla ve sarmaşığın adını anamaz; saçlarını ancak özgür bir adam , o da yalnızca bronz bir bıçakla kesebilir, saçı ve tırnak parçaları tekin bir ağacın altına gömülür; ölüye dokunamaz, dışarı ancak başı açık çıkabilirdi ve bunun gibi daha birçok yasak altındaydı. Karısı Flaminica'nın da ayrı yasakları vardı: Bazı merdivenlerde üç basamaktan yukarı çıkamaz ve bazı bayramlarda saçlarını tarayamazdı; ayakkabılarının derisi doğal bir ölümle ölen hayvan derisinden olamaz, ancak öldürülmüş ya da kurban edilmiş hayvanın derisinden olabilirdi; gök gürültüsünü işittiği zaman bir kefaret kurbanı kesinceye kadar kirli olurdu (31).

İrlanda'nın eski kralları bir sürü garip kurallar altındaydı, bunlara boyuneğmenin yurda mutluluk getirdiği, eğmemenin ise kötülüğün her türlüsüne neden olduğu sanılırdı. Bu tabulara ilişkin bilgiler, en eski yazmaları 1390 ile 1418 arasında bulunan Book of Knights adlı bir kitaptadır. Bu yasaklar çok ayrıntılıdır ve ayrı yer ve zamanlarda bazı etkinlikleri içerir. Örneğin kral haftanın belirli bir gününde bazı kentlerde duramaz, şu ya da bu saatte şunun ya da bunun üstünden geçemez, belirli bir ovada tam dokuz gün çadır kuramaz, vb. (32).

Birçok vahşi budun arasında rahip-kralların üzerine konan tabu kurallarının şiddeti özellikle bizim görüşümüze göre çok önemli olan tarihsel sonuçlar yaratmıştır. Rahip-kral olma onuru bu yüzden istenilmeyen bir şey olmuştur; bu yere geçme sırası kendisinde olan birçok kimse bundan kaçmak için her türlü yola başvururdu. Örneğin Kombodscha'da ateş ve su kralının yerine geçecek olanı bu oruna getirmek için zorlamak gerekirdi. Pasifik Okyanusu'nda bir mercan adası olan Niue ve Savage Adası'nda krallık ortadan kalkmıştı; çünkü bu sorumluluk gerektiren ve tehlikeli görevi üstüne almaya istekli kimse çıkmamıştı. Batı Afrika'nın bazı yerlerinde kralın ölümünden sonra yerine geçecek adamı kararlaştırmak için bir kurultay toplanır. Üzerinde karar kılınan adam derhal yakalanır, bağlanır ve tahtı kabul edeceğini ilan edinceye kadar fetiş evine kapatılır. Bazen tasarlanan ardıl bu onurdan kaçmanın yolunu ve çaresini bulur; hatta bir başkanın zorla tahta oturtulma tehlikesine karşı kendini savunmak için geceli gündüzlü silahlı dolaştığı aktarılmaktadır (33). Sierra Leone zencileri arasında krallık onurunu kabule karşı o kadar büyük bir direnç vardır ki birçok boy, krallarını yabancılar arasından seçmek zorunda kalır.

Frazer bu durumların nedenini, tarihin gelişmesinde ilk rahip-krallığın bir ruhani, bir de cismani güce ayrılmasında bulur. Kutsallıklarının yükü altında ezilen krallar, güçleri gerçek eşya üzerinde etkili olamayacak duruma geldiğinden, bu işi aşağı ama krallık görkeminin onurlarından vazgeçmeye istekli kişilere bırakmaktadırlar. İşte cismani hükümdarlık bu biçimde ortaya çıkmakta, artık uygulamada bir önemi kalmayan ruhani hükümdarlık ise eski tabu krallara kalmaktadır. Bu varsayımın ne dereceye

kadar sağlam olduğunu eski Japonya'nın tarihi bize pek iyi göstermektedir.

İlkel insanlarla hükümdarları arasındaki ilişkilere ilişkin olarak aktardığımız bu bilgilerden psikanalitik anlayışa ilerlememizin zor olmayacağını umabiliriz. Bu ilişkiler son derece karışıktır ve karşıtlıklarla doludur. Hükümdarlara büyük ayrıcalıklar verilmekte, fakat başka alanlarda onların karşısına bu ayrıcalıkları hiçe indirecek tabu yasakları çıkmaktadır. Bu insanlar ayrıcalıklı kişilerdir, tabuların dışında her istediklerini yapabilirler. Fakat bu özgürlüğe karşılık herkese zararı olmayan başka tabuların baskısı altındadırlar. Böylece burada ilk karşıtlık, hatta tutarsızlıkla karşılaşıyoruz: Bir yanda sınırsız bir özgürlük, diğer yanda sınırsız bir baskı aynı insana uygulanmaktadır. Kendilerine çok yüksek büyülü güçler verilmekte, onun için onlarla ya da onlarla ilgili şeylerle ilişkiden korkulmaktadır; oysa diğer yandan bu ilişkilerden en yararlı sonuçlar beklenmektedir. Bu da ikinci ve açık bir tutarsızlık olarak görünmektedir; ancak bunun yalnızca bir görünüş olduğunu anlamış bulunmaktayız. Kralın kendisinin iyi niyetle kurduğu ilişki koruyucu ve şifa vericidir; ancak sıradan bir adam krala ya da onunla ilgili eşyaya dokunduğu zaman bu ilişki tehlikeli olmaktadır, bunun da nedeni, bu dokunmanın saldırganlık eğilimlerini anımsatması olasılığıdır. Bunun kadar kolay çözülmeyen diğer bir tutarsızlık, hükümdarda doğaüstü büyük bir güç varsayıldığı halde, bu gücü yetmezmiş gibi kendisini tehdit eden tehlikelere karşı onu korumaya çalışmalarıdır. Kralla uyrukları arasındaki ilişkide karşılaşılan diğer bir güçlük, hükümdarın bu büyük gücünü, kendi kendini korumak için kullanacağından emin olmadıkları gibi uyruklarının çıkarlarını koruma yolunda kullanacağına da güvenememelerinden çıkmaktadır. Onun için hükümdara güvenilmemekte, onun göz hapsine ve denetim altına alınması gerekmektedir. Kralın yaşamının bağlı olduğu tabu etiketi hem kralın üzerinde bir vesayet kurmaya, hem onu tehlikelerden korumaya, hem de onun uyruklarına getireceği tehlikeden uyruklarını korumaya yarar.

İlkel insanların hükümdarlarıyla olan bu karşılıklı ve karşıtlık içeren ilişkisi bizce şöyle açıklanabilir: Hükümdarlara karşı bulunulan davranışta, gerek boş inançlar, gerekse başka nedenlerle birbirinden farklı eğilimler kendini göstermekte ve bunların her biri diğerinden bağımsız olarak en aşırı biçimine kadar gitmektedir. Bunun sonucunda, sorun yalnızca bir din sorunu ya da yalnızca bir "bağlılık" sorunu olarak kaldığı sürece ortaya öyle tutarsızlıklar çıkmaktadır ki bunları içine sindirmekte ilkel insan uygar insandan hiç de daha ileri gitmiş olmamaktadır.

Bu açıklama buraya kadar güzel; fakat psikanalitik teknik sorunun daha derinlerine girmemizi ve birbirinden ayrı eğilimlerin içeriği hakkında bir şey eklememizi mümkün kılıyor. Anılan örnekleri, nevroz belirtileri varsayar ve psikanalize uygularsak, tabu töreninin dibinde bulduğumuz korkulu üzüntülerin şiddeti derhal gözümüze çarpacaktır.

Bu kadar aşırı bir şefkat, nevrozlarda ve özellikle karşılaştırma için ele aldığımız zorlanma nevrozlarında çok yaygın olarak görülür. Bu şefkatin kaynağını şimdi tümüyle anlamaktayız. Egemen olan sevgi duygularının yanında, ona karşıt ama bilinç dışı olan bir nefret duygusu da vardır. Yani bu, tipik bir çift değerli duygunun oluşturduğu bir şeydir. Bu nefret duygusu, şefkat duygusunun üstün gelmesiyle bastırılmakta ve üzüntü biçiminde anlatılmaktadır; böyle olmasaydı, karşıt duygu bilinç dışı bir durumda baskıda tutmaktan ibaret olan görevini yapamayacağından, zorlayıcı bir görünüş kazanmaktadır. Her psikanalist son derece acılı ve tutkulu olan bu şefkat duygusunun (örneğin anneyle çocuk arasında ya da birbirini seven evli çiftler arasında olduğu gibi) en umulmaz durumlarda bile hep abartılı bir üzüntüye dönüştüğünü bilir. Ayrıcalıklı kişilerle olan ilişkilerde de, duyguların bu

karşıt çifteliği görüşü sayesinde, halkın onlara verdiği bütün konumlara, bütün tanrılaştırmalara karşın bilinç dışında yoğun bir nefret eğilimini yaşamakta olduğu görülür, yani karşıt duygululuk durumu aynı derecede burada da geçerlidir.

Kralı baskıda tutan tabuların kaynağı olan güvensizlik duygusu, aynı bilinçsiz nefretin diğer bir görünümüdür. Gerçekten de bu çatışmanın yarattığı sonuçlar farklı uluslarda o kadar çeşitlidir ki, bu nefretin varlığını bize kolayca bulduracak örnekleri bol bol elde edebiliyoruz.

Frazer'den (34), Sierra Leone'nin vahşi Timmolarının, seçtikleri kralı taç giyme gününün gecesi dövme hakkına sahip olduğunu öğreniyoruz. Ve bu anayasal haklarını o kadar eksiksiz biçimde yerine getirmektedirler ki, zavallı hükümdar çoğu kez tahta geçtikten sonra uzun süre yaşayamamaktadır. Bu yüzden ülkenin ileri gelenleri, kin besledikleri kimselerin seçilmesini bir yasa haline getirmiştir. Böyle olduğu halde, bu kadar açık durumlarda bile, kin duygusu açığa vurulmaz, sanki bir törenmiş gibi gösterilir.

İlkel insanların hükümdarlarına karşı aldıkları tavırda gördüğümüz başka bir özellik, ruh hastalıklarında her zaman görülen ve "itisafi mâni" adını verdiğimiz rahatsızlığa dönüşen başka bir mekanizmada görülmektedir. Bu rahatsızlığa yakalananlar hep belirli bir kişinin önemini son derecede büyütürler.

Hasta, başına gelen her yıkımın sorumluluğunu kolayca ona yüklemek için, o kişinin gücünü erişilmeyecek derecelere yükseltir. Gerçekte vahşilerin de hükümdarlarına yağmura, güneşe, rüzgârlara egemen olma gücünü yükledikten sonra, iyi bir av ya da olgun bir ürün bekledikleri halde doğanın kendilerini aldattığını görünce hükümdarı tahtından indirerek ya da öldürerek hınçlarını aldıkları zaman yaptıkları, bundan farklı bir şey değildir. Paronayalıların "itisafi mâni"lerinde kurdukları kişinin prototipinin, çocuk-baba ilişkisinde bulunduğu görülmüştür. Oğulun imgesinde babada hep böyle kesin bir güç olduğu varsayılır. Babaya karşı beslenen güvensizlik, yine ona karşı gösterilen yüksek bir saygıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Paranoyak da kendisine karşı kıyıcılık yaptığına inandığı kimsenin yaptıklarını söylerken, onu babasının düzeyine yükseltir, onu başına gelen bütün şanssızlıkların nedeni olabilecek bir konuma getirir. Bu yolla ilkelle nevrozlu arasındaki bu ikinci benzerlik bize ilkelin hükümdarına karşı tavrının, çocuğun babasına karşı tavrına ne kadar benzediğini göstermektedir.

Fakat tabu yasaklarını nevroz belirtileriyle karşılaştırmaya dayanan kuramımızın en güçlü kanıtlarını, hükümdarlık kurumunda çok büyük önemini göstermiş olduğumuz tabu törenlerinin kendisinde buluruz.

Tabu törenlerinin yarattığı sonuçların aslında güttüğü sonuçlar olduğunu kabul edersek, bu törenlerin her zaman çifte anlamı olduğunu ve kökeninde "çift değerli" eğilimler bulunduğunu görürüz. Bu törenler yalnızca kralları başkalarından ayırmakla ve onları sıradan ölümlülerin üzerine yükseltmekle kalmaz, aynı zamanda onların yaşamını bir işkenceye, dayanılamaz bir yüke dönüştürür, onları uyruklarınınkinden çok daha kötü olan bir tutsaklık içine sürükler. Öyleyse bu, nevrozlarda gördüğümüz durumun tam karşılığıdır. Nevrozlarda bilinç dışına itilen içtepiyle onu iten içtepinin ikisi de karşılıklı olarak birlikte doyurulur. Nevrozdaki zorlanmalı davranış, yasak olan edime karşı sözde bir korunma edimidir, oysa gerçekte o yasaklanmış olan edimin kendisinin bir yinelenmesidir. "Sözde" sözcüğü bilinçli ruh yaşamına,

"gerçekte" deyişi ise bilinç dışı yaşama denk düşer. Böylece kralların tabu törenleri de, görünürde onlara gösterilen en yüksek saygının ve onu koruma yollarının bir anlatımıdır; fakat gerçekte onu yükseltmelerinin cezası, uyrukların ondan aldığı öçtür. Cervantes'in Sancho Panza'yı bir adaya vali yaparak orada başından geçirdiği olaylara bakılırsa, saray teşrifatının bu biçimde yorumlanmasının doğru yorum biçimi olduğunu Cervantes'in anladığı görülür. Bugünkü kralların ve hükümdarların içinden geçenleri söyletmek elimizde olsaydı, belki onlar da bunu onaylardı.

Hükümdarlara karşı alınan duygusal tavrın niçin böyle güçlü bilinç dışı bir kin payı taşıdığı sorunu, bu kitabın alanını aşan, çok ilgi çekici bir sorundur. Şimdiye değin çocuğun baba kompleksine işaret etmiştik; buna, krallığın ilk tarihinin incelenmesinin, bize bu sorun hakkında kesin bir yanıt verebileceğini de ekleyelim. Frazer oldukça dikkate değer bir kuram ileri sürer: "İlk krallar yabancılardı, bunlar kısa bir hükümdarlıktan sonra, tanrılığın temsilcisi olarak görkemli şölenlerde kurban edilmeye mahkûmdu." Fakat Frazer'in kendisi olaylarını tümüyle kandırıcı bulmamaktadır (35).

Krallığın bu ilkel tarihinin yankısını Hıristiyanlığın mitoslarında bulabiliriz.

(C) Ölüler Tabusu

Ölülerin yaşayanlar üzerinde egemen olduklarına inanıldığını biliyoruz. Fakat ölülerin aynı zamanda düşman sayıldığını söylersek buna şaşarsınız.

Birçok ilkel insan arasında ölüler tabusunun (daha önce yaptığımız gibi bulaşıcılık benzetmemizi korursak) özel bir şiddet gösterdiğini söyleyebiliriz. Bunu ölüye dokunmanın doğurduğu sonuçlarda, bir de ölü için yas tutanlara karşı davranışta görürüz. Maoriler arasında bir cesede dokunmuş ya da gömülmesine katılmış olan bir kimse olağanüstü kirli olur ve bütün arkadaşlarıyla hemen hemen her türlü ilişkisi kesilir; âdeta ona karşı boykot yapılır. Bir eve girecek olursa, insanlara ya da eşyaya yanaşacak olursa, kendi kirliliğini başkalarına bulaştırmış olur. Hatta kendi yemeğine çok kirli olan eliyle dokunamaz. Yemeği yere konur, onu ellerini arkasına alarak dudaklarıyla ve dişleriyle yemekten başka çaresi yoktur. Bazen yemeğini başka biri yedirir ve bu şanssız adama dokunmamak için kolları dışarıya doğru gerilmiş durumda ona yardım eder; ve bu yardımcıya da hemen hemen aynı baskı ve yasaklar uygulanır. Hemen hemen her toplumda dışlanmış, saygınlığı olmayan, kimsesiz ve ancak halkın sadakasıyla yoksul yaşamlarını sürdürebilen kimseler bulunur. İşte ancak bu gibi kimseler ölmüşe son görevini yapmış olanlara bir kol uzunluğunda yaklaşmaya yetkilidir. Bu yalıtılma dönemi geçer geçmez ve cesede dokunarak kirlenen bu kişi yeniden arkadaşları arasına karışır karışmaz, tehlikeli dönem sırasında kullandığı bütün kaplar atılır.

Ölünün cesedine dokunmayla ilgili tabular Polinezya'da, Melanezya'da ve Afrika'nın bir kısmında aynıdır; en değişmez yanı yiyeceklere dokunma yasağı ve başkası tarafından yedirilme zorunluluğudur.

Polinezya'da ya da belki de yalnızca Hawai'de (36) rahip-kralların da kutsal görevlerini yaparken aynı yasaklara uymak zorunda olması dikkate değer bir şeydir. Tonga Adası'ndaki ölü tabusunda, yasağın süresi ve şiddeti bireyin dokunduğu ölünün tabusunda gizli olan güce göre değişir. Ölmüş bir başkanın cesedine dokunmuş olan bir kimse on ay boyunca kirli sayılır; fakat bu adamın kendisi başkansa ölünün düzeyine göre ancak üç, dört ya da beş ay boyunca kirli sayılır; eğer ceset

tanrılaştırılmış bir üst başkanın cesediyse en büyük başkanlar bile on ay tabu olurlar. Bu ilkeller o kadar kaba sofudurlar ki, bu tabu kurallarını bozan bir adam şiddetle hastalanıp ölür ve bir gözlemcinin düşüncesine göre hiçbir zaman bunun aksine inanmak istemezler (37).

Ölünün cesediyle maddi anlamda değilse bile dolaylı olarak bir ilişkisi olduğuna inanılan dul kadın ya da erkek gibi yaslı akrabaların durumu da temel olarak yukarıda anlattıklarımız gibidir; fakat bunlara bizim açımızdan çok daha büyük bir ilgi gösterilmeye değer. Şimdiye değin anlattığımız kurallarda yalnızca tabunun şiddetinin ve yayılma gücünün tipik anlatımını görmekteyiz; şimdi vereceğimiz örneklerdeyse, tabunun hem görünüşteki örgelerini, hem de temel ve gerçek örgelerini görebileceğiz.

İngiliz Kolombiyası'nda Shuswap'da dul kalan kadın ve erkekler yas dönemleri sırasında yalıtılmış olarak kalmak zorundadır; başlarına ya da vücutlarına ellerini dokunduramazlar, onların kullandığı eşyayı kimse kullanamaz. Avcılar, içinde böyle bir yaslının bulunduğu bir kulübeye yaklaşmaz; çünkü bu, kendisine uğursuzluk getirir; eğer yaslılardan birinin gölgesi onun üzerine düşerse, kesinlikle hasta olur. Yaslılar dikenli çalılar üstünde uyur. Yatakları da dikenli çalılarla çevrilidir. Bunun nedeni ölünün ruhunun içeriye girmesine engel olmaktır. Kuzey Amerika boylarında dul kadının, kocası öldükten sonra ölünün ruhunun yaklaşmasına engel olmak için kuru otlardan yapılmış bir tür pantolon giymek zorunda olma âdeti de anlamlıdır. Bu örneklerde, benzetme anlamındaki dokunmanın da tıpkı cesede dokunma gibi sayıldığı açıkça görülmektedir; çünkü ölünün ruhu akrabasından ayrılmamakta, yas dönemi boyunca onların

"çevresinde dolaşmaktan" vazgeçmemektedir.

Filipin Adalarından biri olan Palawan Adası'nda yaşayan Agutainolar arasında, dul kalan kadın, kocası öldükten sonra, ilk yedi ya da sekiz gün kulübesinden dışarı çıkamaz; ancak kimseyle karşılaşması olasılığı olmayan bir zamanda, yani geceleyin dışarı çıkabilir. Eğer onu birisi görürse, gören adam derhal ölüm tehlikesi altında kalır. Onun için başkalarının kendisine yanaşmasına engel olmak için her adımında elindeki bir değnekle çalılara vurarak yürür. Diğer bir gözlem de, bize dulların tehlikeliliğini göstermektedir. İngiliz Yeni Ginesi'ndeki Mekeo çevresinde dul bir erkek bütün yurttaşlık haklarından yoksun kalır ve bir süre âdeta sürgün gibi yaşar. Toprağı ekemez. Halk içine çıkamaz, köye giremez, sokaklarda dolaşamaz. Adeta vahşi bir hayvan gibi, yüksek otlar ve çalılıklar arasına kaçar. Özellikle de yaklaşmakta olan bir kadın görürse, koyu çalılar arasında saklanmak zorundadır. Bu olay, dul kadın ya da erkekteki tehlikenin, baştan çıkarma tehlikesinden doğan bir şey olduğunu göstermeye yarar. Karısını yitirmiş olan bir adam, karısının yerine başka bir kadını koyma isteğinden korunmak zorundadır; dul kadın da isteğe karşı koymalıdır. Kocasız kaldığı için başka bir erkeğe karşı istek duyabilir. Oysa yerine geçirme yoluyla isteklerin doyurulması, yas tutmada gözetilen ereğe uymaz ve ölünün ruhunun öfkelenmesine yol açar. (38)

İlkel insanlar arasında yas tabusu âdetlerinin en şaşırtıcı ve aynı zamanda en öğretici olan bir diğeri, ölmüşün adını anma yasağıdır. Bu yasak çok yaygındır ve önemli sonuçları olan birçok kılık değiştirmeye uğramıştır.

Tabu âdetlerini bize en iyi durumuyla korunmuş olarak gösteren Avustralyalılardan ve Polinezyalılardan başka, bu yasağı aynı zamanda Sibirya Samoyetleri, Güney Hindistan Todaları, Tataristan Moğolları ve Sahra Tuaregleri, Japonya Ainoları, Orta Afrika Akamba ve Nandileri,

Filipin Tinguaneleri Nikobar ve Madagaskar Adaları ve Borneo gibi birbirinden çok ayrı ve uzak olan yerlerin halklarında görmekteyiz.

(39) Bu budunların bazıları arasında bu yasak ve yasağın doğurduğu sonuçlar yalnızca yas dönemi sırasında geçerlidir, oysa diğerlerinde sürekli olarak kalır; fakat hepsinde de ölümden sonra geçen zamanın çoğalmasıyla azalır.

Ölmüşün adından sakınmaya, kural olarak son derece şiddetle uyulur. Örneğin Güney Amerika yerlileri arasında, ölmüşün adını, yaşayanların huzurunda anmak en korkunç tecavüz sayılır ve cezası kendini asmaktan daha hafif değildir. (40)

İlk bakışta bir adın söylenmesinin niçin bu kadar yasak olduğunu kestirmek kolay değildir; fakat onun birlikte getirdiği tehlikeler bundan sakınmayı gerektirecek birçok ilginç ve önemli önlem yaratmıştır.

Bunun için Afrika'da Masailer ölünün adını, ölür ölmez değiştirerek bu tehlikeden kurtulmanın hilesini bulmuştur; o zaman ölünün yeni adı hiç korkmaksızın söylenebilir ve bundan sonra yasaklar eski adın üzerinde kalır. Ruhun bu yeni adı bilemeyeceğine ve onu bulamayacağına inanılır. Adelaide ve Encounter Körfezi'ndeki Avustralya yerlileri o kadar tutarlı bir biçimde dikkatlidir ki, bir ölüm olması durumunda aynı adı ya da ona benzer bir adı taşıyan hemen herkes adını değiştirir. Bazan, Viktoria ve Kuzey Amerika'daki birçok boyda görüldüğü gibi, bu yolda daha da ileri gidilerek ölünün bütün akrabaları, adları ölünün adına ses bakımından benzemese bile, kendi adlarını değiştirir. Paraguay'da Guaycurular arasında bu gibi ölüm durumlarında başkan, boyun bütün üyelerine yeni adlar takar ve onlar da sanki eskiden beri bu adlarla anılırlarmış gibi davranırlar (41).

Hatta eğer ölünün adı bir hayvanın ya da eşyanın adına benziyorsa, az önce anılan bazı boylar bu hayvanlara ya da eşyaya yeni adlar takmak zorunda kalır, böylece bunların adını söylerken ölünün adını anmış olmanın önüne geçerler. Bu yüzden misyonerlere birçok güçlük çıkaran ve kullanılan dilin hiç durmadan değişmesi gibi bir sonuca varılmaktadır, özellikle bir ad üzerine konan yasağın sürekli olduğu yerlerde bu daha da çoktur. Misyoner Dobrizhofer'in Paraguay'da Abiponlar arasında geçirdiği yedi yıl içinde Güney Amerika'nın Jaguar kaplanının adı üç kez değişmiş ve kertenkele, diken ve hayvan boğazlamanın adlarının başına da aynı şey gelmiştir (42).

Ölmüş biriyle ilgili olan bir adı anma korkusu, ölmüş adamla bir ilgisi olan her şeyin adının anılmasına değin etkisini göstermektedir. Bu âdetin daha önemli bir sonucu da, bu boyların geleneklerinin ya da tarihsel anılarının olmamasına yol açması ve bu yolla onların geçmişteki tarihlerini incelemeyi bir hayli güçleştirmesidir. Bu ilkel insanların bir kısmında aynı zamanda, uzun bir yas döneminden sonra ölülerin adını yeniden canlandırmak için birtakım ödün âdetleri vardır; bu adlar ölünün dirilmişi sayılan çocuklara verilmektedir.

İlkellerin kendi adlarına, kişinin temel bir parçası ve önemli bir malı gibi baktığını ve eşyanın bütün anlamını sözcüklere yüklediğini düşünürsek, bu ad tabusunun garipliği azalır. Başka bir yapıtımda gösterdiğim gibi, bizim çocuklarımız da aynı şeyi yapmaktalar ve bunun için de sözcük benzerliklerinin bir anlamı olmayacağını anlayamıyorlar, iki şey aynı adı taşıdığı takdirde bu iki şey arasında tam bir karşılıklılık olması gerektiğinde diretiyorlar. Hatta uygar erginlerin birçok durumda aldığı tavrı incelersek, onların bile özel adlara bir değer vermekle ve adlarının kendi kişilikleriyle bir olduğunu sanmakla aynı şeyi yaptığını görürüz. Bilinç dışı yaşamda birçok kez adların önemini

gösteren psikanalitik deneyimler de bunu pekiştirmektedir. (43)

Zorlanma nevrozluları da adlara karşı tıpkı ilkeller gibi davranır. Bazı adların söylenmesine ya da işitilmesine karşı (diğer nevrozluların yaptığı gibi) aynı duyarlılık kompleksini gösterir ve kendi adlarına karşı alınan tavırdan birçok ve çoğunlukla ciddi yasaklamalar çıkarırlar. Bu tabu hastalarından tanıdığım bir kadın, kendi adının başka birisinin eline geçmesiyle kendi kişiliğinin çalınacağından korktuğu için adını yazmaktan sakınıyordu. Düşleminin heveslerinden kendini korumak için gerekli gördüğü bu çılgınca bağlılık, ona kişiliğinden hiçbir şey kaptırmamasını buyuruyordu. Önceleri adı, kişiliğinin bir parçasıydı, sonra el yazısını kişiliğinin bir parçası sayarak sonunda yazı yazmayı bile bırakmıştı.

Bu yolla ilkellerin, ölmüş bir adamın adını onun kişiliğinin bir parçası sayması ve onun da ölmüş kimsenin bağımlı olduğu tabuya tutulması bize artık garip görünmez. Ölmüş bir adamı adıyla çağırmak, aynı zamanda onunla ilişki durumunda olmak da demektir; öyleyse daha genel bir anlatımıyla, ölüyle ilişkinin niçin bu kadar şiddetli bir tabuyla karşılaştığı sorusuna geliyoruz.

En yakın neden, özellikle ölümden hemen sonra cesette görülen değişiklikler göz önünde tutulursa, ölünün verdiği doğal korku olabilir Fakat ceset korkusu, tabu kurallarının bütün ayrıntılarını açıklamamaktadır; yas bize ölünün adını anmanın geride kalanlara karşı niçin şiddetli bir tecavüz sayıldığını asla açıklayamaz. Aksine, yas tutmak, ölmüş kimseyle zihnen uğraşmayı, onun anısını saklamayı ve onu olabildiğince uzun süre anımsamayı gerektirir.

Tabu âdetlerinin özelliklerinin nedeni yastan başka bir şey, açıkça başka bir amaca yarayan bir şey olsa gerek. Adlar üzerindeki tabu, şimdiye kadar bilmediğimiz bu gizli nedeni ortaya çıkarmaktadır; eğer âdetler bunun üzerine bize bir şey söylemiyorsa, onu yas tutan ilkellerin kendi anlatımlarında bulabileceğiz.

Çünkü ilkeller ölmüş kimsenin ruhunun geri gelmesinden korktuklarını gizleyememekte, bundan kendilerini koruyacak, onu uzaklaştıracak birçok tören yapmaktadırlar. (44) Onun adının anılması ölünün derhal gelmesiyle sonuçlanacak bir yıkım sayılmaktadır. (45) Bunun için son derece doğal olarak ölü bir kimseyi kötülük etmeye kışkırtmaktan ve uyandırmaktan çekinmektedirler. Ölünün ruhu kendilerini tanımasın diye adlarını başka biçime sokmakta (46), ya onun adını ya da kendi adlarını değiştirmekte, acımasız bir yabancı ölünün adını akrabalarının huzurunda andığı zaman bu davranışı ölünün ruhunu çağırmak demek olduğundan, son derecede kızmaktadırlar. Wundt'un anlatımına göre, onun "şimdi bir şeytan olan ruhu"ndan korktukları sonucuna varmaktan kendimizi alamıyoruz (47).

Bununla, görülüyor ki, tabunun içeriğini şeytan korkusunda gören Wundt'un anlayışına yaklaşıyoruz.

Bu kurama göre, ölümden sonra bir ailenin sevgili bir bireyi derhal bir şeytan olmaktadır. Yaşayan akrabaları bu şeytandan kötülükten başka bir şey bekleyemez, onun için ruhun kötü isteklerine karşı her çareye başvurarak kendilerini korumak zorunda kalmaktadırlar. Bu görüş ilk anda inanmak istemeyeceğimiz kadar gariptir. Bununla birlikte bütün uzmanlar bu görüşte birleşmektedir.

Kanımca tabuya pek az önem vermiş olan Westermarck (48) şöyle der: "Bütün olgular beni ölülerin dost olmaktan çok genellikle düşman sayıldığı sonucuna götürüyor. Prof. Jevons ve Mr. Grant Allen'in ilkellerin inanışlarında ölülerin kendi çocuklarına ve kalandaşlarına iyilik ettiğini, buna

karşı kötülüklerinin daha çok yabancılara çevrilmiş olduğunu savlamaları yanlıştır."

R. Kleinpaul, yazdığı çok esinleyici kitapta, yaşayanla ölü arasındaki ilişkiyi göstermek için uygar uluslar arasındaki ruh inancının artıklarını kullanmaktadır. (49) Yine ona göre, bu ilişki, insan kanına susayan ölünün, canlıları kendine çekmek istemesi kanısında kendini göstermektedir. Ölümün gerçek biçiminin simgesi olan iskelet, ölümün kendisinin ölmüş bir adamdan başka bir şey olmadığını gösterir. Canlılar, ölülerle kendi aralarına bir su parçası koymadıkça kendilerini ölülerin izlemesinden korunuyor saymazlar.

İşte ölülerin adalara gömülmesini yeğlemenin ya da onları bir ırmağın öte yakasına götürmenin nedeni budur: "Burada" ve "ötede" anlatımları da bu biçimde ortaya çıkmıştır. Daha sonraki değişmelerle ölünün kötülük yapma düşüncesinde de değişiklikler olmuş, kötücül bir ruh biçiminde katilin peşinden ayrılmayan öldürülmüşlerde ve dünya zevklerini tatmadan ölen gelinlerde olduğu gibi, garip bir kin duyma hakkı ölülere verilmiştir. Kleinpaul'e göre, başlangıçta ölüler hortlak (vampire) idiler; bunlar canlılara karşı kötü niyetler taşır, onlara kötülük etmeye ve onları öldürmeye çalışırlardı. Kötü ruh kavramını ilk hazırlayan ceset olmuştur.

En çok sevdiğimiz insanların öldükten sonra şeytan olduğu varsayımı, bizi açıkça bir soru sormaya yöneltmektedir. Sevilen ölüye karşı böyle bir duygu değişikliğine ilkelleri sürükleyen neydi? Onlardan niçin şeytan çıkarıyorlardı? Westermarck'a göre, bu sorunun yanıtı kolaydır (50): "Ölümün insanın dalabileceği suskunlukların en kötüsü olması yönünden, ölülerin bu sonlarından dolayı doyumsuz kaldığına inanılır. İlkellerin inanışına göre ölüm, ister zorla, ister büyüyle olsun, ancak öldürülme yoluyla gerçekleşir ve bunu ruhun incinmesi ve kin gütmesi için yeterli bir neden sayarlar. Çok doğal olarak ölü canlıları kıskanır ve eski akrabalarıyla birlikte olmak ister; bu durumda, ruhun onlarla birleşmek için onları hastalıklarla öldürmeye çalışacağını anlayabiliriz. ." ". .Ruhlara yüklenen kötülüğün diğer bir açıklaması da, ölülerden korkma içgüdüsüdür ve bu da ölümden korkmanın bir sonucudur."

Bizim psikanaliz hastalıkları üzerine incelemelerimiz, Westermarck'ınkini de içine alan daha geniş bir açıklama verebilir.

Bir kadın kocasını ya da bir kız annesini yitirdiği zaman, genellikle sağ kalanın birtakım azap verici kuşkulara saplandığı görülür, bunlara "saplantı biçiminde kendini suçlu bulma" adını veriyoruz; bu, sevdiği kimsenin ölümüne acaba dikkatsizlik ya da savsaklama yüzünden kendisinin mi neden olduğu yolundaki düşüncedir. Bu düşünceye saplanan kimse, ölen kimseye ne kadar iyi baktığını istediği kadar anımsasın, ona karşı bir günah işlediğini istediği kadar yadsısın, yine de azap duymaktan kurtulamaz; bu durum, yasın patolojik anlatımıdır ve zamanla azalır. Bu gibi olayların psikanalizle incelenmesi bize bu saplantıların gizli kaynaklarını öğretir. Bu saplantı biçiminde kendini suçlu bulmaların, belirli bir anlamda haklı oldukları ve böylece ret ya da karşı çıkma dinlemedikleri belirlenmiştir. Bu, yaslı kişinin ölüm olayında suçlu oluşundan ya da gerçekten özensizliğinden dolayı suçlu oluşundan ileri gelmemektedir; onda hâlâ yaşayan başka bir şeyin varlığından ileri gelmektedir. Bu şey onun kendisinin de bilmediği bir istek, ölenin ölüşünden gerçekte pek de üzgün olmayan ve hatta elinden gelse bu ölüme bizzat neden olacak olan bir istektir. Şimdi kendi kendini beğenmeme durumunun yarattığı şey, sevilen kişinin ölümü üzerine, onun ölümünü isteyen bu gizli ve bilinçsiz isteğe karşı verilen bir tepkidir. Sevilen kişinin arkasında yaşayan ve bilinç dışında varlığını sürdüren bu tür gizli bir kin, belirli bir kimseye karşı beslenen bütün duygusal bağlılık durumlarının

hemen hepsinde vardır ve klasik bir durumu, yani insan duygularında bulunan ikiliğin ilk tipini temsil eder. Duygulardaki bu çift değerlilik hemen herkeste az çok vardır; normal durumlarda bu, anlattığımız takanaklı biçimde kendini beğenmeme durumlarına yol açacak kadar güçlü değildir. Fakat duruma uygun koşullar bulundu mu, en çok sevdiğimiz insanlara karşı hiç beklenmedik yerlerde kendini gösterir. Çoğu kez tabu sorunlarıyla karşılaştırdığımız zorlanma nevrozları gibi özgün duygu çifteliğini yüksek derecede göstermeleri bakımından özellikle ayırt edilir.

Şimdi, ölenlerin ruhunun şeytan olduğuna niçin inanıldığı ve birtakım tabu kurallarıyla bu ruhların yapabileceği kötülüklerden niçin korunma zorunluluğu duyulduğunu anlayacak duruma geliyoruz.

Psikanalizin zorlanma nevrozlarına tutulmuş olanlarda gördüğü duygu çifteliğinin, bu ilkel budunların duygu yaşamında da bulunduğunu kabul edince, tıpkı nevrozlunun yakasını bırakmayan suçluluk duygusunun gerisinde bilinç dışında yaşayan düşmanlık duygusuna karşı uyanan tepkiye benzer bir tepkinin, sevilen kimsenin acı verici ölümünden sonra ilkelin ruhunda da bir zorunluluk durumuna geldiğini kolayca anlarız. Fakat sevilen kimsenin ölmesiyle bilinç dışında acı duyularak doyurulan bu düşmanlık duygusu, ilkellerde farklı bir sonuç doğurmaktadır. Bu duyguya karşı savunma, düşmanlık nesnesinin üzerine, yani ölünün üzerine kaydırma (déplacement) yoluyla yapılır. Gerek normal, gerekse hastalıklı ruhsal yaşamda çok sık görülen bu savunma yoluna "üstüne atma" (projection) adını veriyoruz.

Yaşayan, sevgili ölüsüne karşı düşmanca bir duygu taşıdığını yadsır; fakat ölünün ruhu onları unutmaz ve yas dönemi bitince onları açıklamaya çalışır. Üstüne atma yoluyla başarılı savunmaya karşın, bu duygusal tepkide kendi kendini cezalandırma ve pişmanlık duyma niteliği vardır ve bu, korku biçiminde, nefsi birçok şeyden yoksun bırakma biçiminde, düşman şeytana karşı korunma önlemleri adı altında kendini birtakım yasaklara bağlı kılma biçiminde gösteriyor. Böylece yine tabunun duyguların çift değerliliğinden çıkmış olduğunu görüyoruz. Ölünün tabu olması da, bilinçli keder duygusuyla ölüm karşısında kurallara aykırı duruma gelen doyum duygusu arasındaki çatışmadan doğmaktadır. Eğer ruhların öfkesinin kaynağı buysa, yaşayanlar içinde en yakınlarının ve en sevdiklerinin ondan en çok korkması gerektiği de açıktır.

Nevroz belirtilerinde olduğu gibi, tabu kuralları da karşıt duygular gösterir. Bu kuralların yasak edici niteliği yası anlatır; diğer yandan yine bu kurallar, gizlemek istedikleri şeyi, yani şimdi kendini savunma biçimine bürünmüş olan ölüye karşı düşmanlık duygusunu açıklar. Tabu kurallarının birtakım baştan çıkarma olgularından korkma biçiminde anlaşılması gerektiğini görmüştük. Ölü bir kişi savunmasızdır; kendisine karşı beslenen düşmanca istekleri doyurmak için bir kışkırtma nedeni olabilir; elbette bu baştan çıkarmaya birtakım yasaklarla karşı koymak gerekir.

Fakat Westermarck, vahşiler arasında öldürülmüş olanlarla doğal bir ölümle ölmüş olanlar arasında bir fark gözetildiğini kabul etmemekte haklıdır ve daha sonra göstereceğimiz gibi (51), düşünüşün bilinç dışı biçiminde doğal ölüm bile bir öldürme sayılır; kişinin kötü isteklerle öldürüldüğüne inanılır. Anne, baba, erkek ve kız kardeşler gibi en sevilen yakınların ölümüne ilgili düşlerin kökeni ve anlamıyla ilgilenenler, çocuk olsun, ilkel olsun düş görenler ölüye karşı aynı tavrı aldıkları için, çift değerli duygunun egemen olduğunu görecektir. (52)

Biraz önce tabunun içeriğini şeytanlardan korkmayla açıklayan Wundt'un görüşünü tartışmıştık. Bununla birlikte ölü tabusunu, öldükten sonra şeytana dönüşen ölünün ruhundan duyulan korkuyla

açıklayan görüşü kabul etmiştik. Bu bir tutarsızlık gibi görünmektedir; fakat bunu açıklamak güç değildir. Gerçi şeytan düşüncesini kabul ettik ama bunun, psikolojinin daha ileri öğelere dayandıramayacağı bir son olmadığını da bilmekteyiz. Biz şeytanları, yaşayanın ölüye karşı beslediği düşmanca duyguların başka yere çevrilmişi olarak göstermiştik.

Ölmüşe karşı beslenen çifte duygu, yani şefkat ve düşmanlık duyguları, sevilen kimsenin ölümü karşısında kendini yas ve doyum biçiminde anlatmaya çalışır, bu karşıt duygular arasında doğal bir çatışma baş gösterir; bunların bir tanesi, yani düşmanlık duygusu, tümüyle ya da büyük ölçüde bilinç dışı olduğu için, bu çatışma (örneğin sevdiğimiz bir kimsenin bizi incittiği zaman onu bağışlamamızda olduğu gibi) düşmanlık ya da şefkat biçiminde bilinçli bir ayırmayla sonuçlanmaz. Bu iş genellikle, psikanalizde üstüne atma adı verilen özel bir ruhsal mekanizma aracılığıyla başarılır. Bilgisiz olduğumuz ve bilmek de istemediğimiz bu bilinmeyen düşmanlık, iç dünyamızdan dış dünyaya çevrilir ve böylece kendi benliğimizden sökülüp çıkarılır, başkasının üstüne atılır. Ölmüş olandan kurtulduğumuz için sevinmeyiz, tersine onun için yas tutarız; fakat o zaman, gariptir, o da bizim kederimizden zevk alan ve bizim ölmemizi isteyen bir cadıya dönüşür. O zaman yaşayanlar kendilerini bu kötü düşmandan korumak ister; böylece içlerinden gelen baskıdan kurtulurlar. Fakat ancak bu baskının yerine dıştan gelen bir baskıyı koymakla bunu yapmayı başarırlar.

Ölüyü kötü bir düşman dönüştüren bu üstüne atma durumunun gerçek bir desteği olmadığı söylenemez.

Çünkü yaşayanlarla ölen arasındaki gerçek nefretler unutulmamıştır ve bunlar anımsandıkça ölü haklı olarak beğenilmeyebilir. Bu nefretler, birbirine karşı yapılan sert davranışlara egemen olma isteği, haksızlık gibi, kısaca, insanlar arasındaki en yumuşak ilişkilerin bile içinde bulunan duygulardır. Fakat durum, yalnızca bu etmenin tek başına cadıların kökenini üstüne atmayla açıklamayı mümkün kılacak kadar basit olamaz. Kuşkusuz ölünün suçları, yaşayanların kısmen düşmanlığını uyandırmaktadır; fakat bu düşmanlığı uyandırmamış olsalar, böyle bir sonuç oluşturmayacaklardır ve o zaman ölüm olayı ölüye karşı haklı olarak çevrilmiş olan suçların anısının uyanmasına neden olmayacaktır. Bilinç dışı düşmanlığı, sürekli ve gerçekten kışkırtıcı neden olarak kabul etmek zorundayız. En yakınlara ve en sevgililere karşı olan bu düşmanca eğilim onlar yaşadığı sürece gizli kalır, yani ya doğrudan doğruya ya da bir yerine koyma aracılığıyla kendini bilinçte ele vermekten çekinir. Bununla birlikte hem sevilen, hem de kin duyulan kişi öldüğü zaman, bu artık daha fazla mümkün olmaz ve çatışma iyice şiddetlenir. Artan şefkatten doğan yas, bir yandan uyuyan düşmanlığa, diğer yandan da bu düşmanlığın tam bir doyum duygusunu doğurmamasına daha fazla dayanamaz. Böylece bilinç dışı, üstüne atma aracılığıyla atılır ve şeytanlar tarafından cezalandırılma korkusunun bir anlatımı olan ayin oluşur. Yas döneminin sonucuyla çatışma da korkutucu yanını yitirir, böylece ölü tabusu giderek ortadan kalkar ve sonunda unutulup gider.

4

Ölü tabusunun oluşmasının dayandığı temeli böylece açıklarken bu vesileyle genellikle tabunun anlaşılmasında önemi olan bir iki noktayı daha ekleyeyim.

Ölü tabusunda bilinç dışı düşmanlığın şeytanın üzerine çevrilmesi, ilkellerin ruhsal yaşamının yapısında çok büyük bir etkisi olan birçok ruhsal durumun yalnızca tek bir örneğidir. Yukarda aktarılan olayda başka yere çevirme mekanizması, duyguların çatışması sorununu çözmeye

yaramaktadır; nevrozluluğa götüren birçok durumda da aynı amaca yarar; fakat başka yere çevirme salt savunma amacıyla yapılmaz, çatışmanın olmadığı yerlerde de olur. İç duyuşların dışarıya çevrilmesi, örneğin duygusal algılarımızı da etkileyen ilkel bir mekanizmadır ve bunun, normal olan dış dünyamıza biçim vermede çok büyük bir payı vardır. Henüz yeterli derecede belirlenmemiş olan koşullar altında düşünsel ve duygusal durumlarımızın iç algıları bile, duygusal algılar gibi dışarıya doğru çevrilir ve bunlar iç dünyada kalmaları gerekirken, dış

dünyamıza bir biçim vermeye yarar. Köken bakımından bu belki de, dikkat işlevinin başlangıçta iç dünyaya değil de dış dünyadan gelen uyarılara çevrilmiş olması ve "endopsişik" durumlardan yalnızca haz ve üzüntü almasıyla ilgilidir. Sözcük temsillerinin duyularda bıraktıklarının iç durumlarla çağrışım yapması aracılığıyla soyut bir düşünce dilinin gelişmesiyledir ki dikkat yavaş yavaş algılayabilir bir duruma gelmiştir. Bu evreye gelmeden önce ilkel, iç algılarını dışarıya doğru çevirerek dış dünya görüşünü oluşturmuştur. Biz şimdi güçlenmiş bilinçli algımızla bu görüşü yine psikoloji diline çevirmeye çalışıyoruz.

Bireyin kötü içtepilerinin cadılar üzerine çevrilmesi, ilkellerin dünya görüşünün ancak bir parçasıdır; bu dünya görüşünü ileride "animism" başlığı altında göreceğiz. O zaman böyle bir dünya görüşü kurmanın psikolojik içeriğini belirleyeceğiz ve bu dünya görüşünün çözümlemesinde bulacağımız dayanak noktaları bizi yine nevrozlarla karşılaştıracaktır. Şimdilik yalnızca düşlerin içeriğine ilişkin "ikincil ayrıntılar"ın bütün bu dünya görüşlerinin bir prototipi olduğunu söylemek isteriz. (53) Yine dünya görüşü kurma evresinden başlayarak bilincin egemen olduğu her edimin iki kaynağı, yani sistematik kaynakla gerçek ama bilinç dışı kaynağının bulunduğunu unutmayalım. (54)

Wundt (55) "efsanelerin her yerde şeytanlara yüklediği etki arasında daima kötü etkiler üstün gelir, öyle ki budunların dinlerine göre, kötü şeytanlar iyi şeytanlardan daha eskidir" der.

Şeytan kavramının, ölülerle diriler arasındaki çok önemli ilişkiden doğmuş olması olasıdır. İnsanların evriminin daha sonraki dönemlerinde bu ilişkide gizli olan çift değerlilik birbirine karşıt iki ruhsal oluşumun, yani şeytan korkusuyla hortlak korkusu ve atalara saygı duygusunun bir kökten çıkmasına yol açmakla kendisini göstermiştir (56). Şeytan inancı üzerinde yasın etkisini en iyi gösteren olay, şeytanların her zaman yakınlarda ölmüş olan kimselerin ruhları olarak kabul edilmesidir. Yasın belirgin rolü, yaşayanların ölüden anılarını ve umutlarını kesmeye yaramasıdır. Bu iş yapıldı mı keder ve onunla birlikte pişmanlık ve kendini suçlu bulma durumu da azalır ve bu yolla şeytan korkusu da hafifler. Fakat önce şeytan diye korkulan yine bu ruhlarla, daha sonra dost olunur; bunlar ata sayılır, tehlike zamanlarında yardımlarına başvurulur.

Geçmiş yüzyıllar içinde yaşayanlarla ölülerin ilişkisini incelersek, duygulardaki çift değerliliğin son derece azaldığını açıkça görürüz. Biz bugün ölüye karşı olan bilinç dışı düşmanlığı, büyük bir ruhsal çaba harcamadan kolaylıkla kavrayabiliyoruz. Önceleri doyurulmuş kin ve acılı şefkat birbiriyle çatışırken, şimdi bir yara izi gibi gözüken ve demortuis nil nisi bene diyen sofuluğu görüyoruz. Psikanalizin eski çift değerli duygudan başka bir şey olmadığını bize göstermiş olduğu kendini suçlu bulma durumlarıyla sevilenin ölümüne, şimdi yalnızca nevrozlular yas tutuyor. Bu değişmenin nasıl olduğunu, aile ilişkilerindeki değişmelerin çift değerli duyguların azalışında ne dereceye kadar payı olduğunu burada tartışmanın gereği yoktur. Fakat bu örnek bize şunu kabul ettirebilir: İlkellerin ruhsal içtepilerinde bugünkü uygar insanlar arasında görülenden fazla bir çift değerlilik vardır. Bu çift değerliliğin azalmasıyla çift değerli duygular arasındaki çatışmanın uzlaşımının bir belirtisi olan tabu

da yavaş yavaş

ortadan kalkar. Çatışmayı ve onun sonucu olan tabuyu yinelemeye sürüklenen nevrozluların, arkaik bir bünye biçiminde atavistik bir artığı taşıdığını ve bunun uygar yaşamın zorunluluklarıyla baskıya uğramasının, onlara, korkunç bir ruhsal enerji harcamasına mal olduğunu söyleyebiliriz.

Burada, Wundt'un tabu sözcüğünün çifte anlamı, yani kutsal ve kirli anlamı hakkında verdiği kuşku uyandıran bilgileri anımsayabiliriz. (Yukarıya bakınız). Tabu deyiminin, kökeninde kutsal ve kirli anlamlarına değil, şeytanlı bir şey, dokunulamaz bir şey anlamlarına geldiği sanılmakta ve bu yolla bu sonuncu anlamın her iki kutbuna özgü olan karakteristiğe önem verilmekte ve bu sürekli ortak niteliği, daha sonraları birbirinden ayrılmış olan kutsalla kirli arasında başlangıçta bir karşılıklılık olduğunu gösterdiği sanılmaktaydı.

Buna karşı, bizim incelememiz tabu sözcüğünde söz konusu olan çiftanlamın başlangıçtan beri var olduğunu kolayca gösteriyor ve hem belirli bir çift değerli duygu, hem de bu temele dayanarak ortaya çıkmış olan şeyleri anlatıyordu. Tabunun kendisi de çift değerli bir sözcüktür ve şunu da ekleyebiliriz ki, zaten bu sözcüğün yerleşmiş anlamı ayrıntılı bir incelemenin sonunda vardığımız sonucu, yani tabu yasağının çift değerli duygunun ürünü olarak açıklanabileceğini bize kendiliğinden tahmin ettirebilirdi.

En eski dillerin incelenmesi, bize, bir zamanlar kendi karşıtlarını içine alan böyle sözcüklerin bulunduğunu ve bunların, tabu sözcüğündeki anlamda olmamakla birlikte belirli bir anlamda çift değerli olduğunu gösterir (57). İki karşıt anlamı taşıyan bu ilkel sözcüğün uğradığı hafif ses değişimleri, başlangıçta bir sözcüğün içinde birleşen iki karşıt anlam için sonraları ayrı bir dil anlatımı oluşturulmasına yol açmıştır.

Tabu sözcüğünün sonu başka türlü olmuştur: Taşıdığı çift anlamın öneminin azalmasıyla kendisi de kaybolmuş ya da daha doğrusu ona benzer sözcükler sözlükten silinmiştir. İleride başka bir nedenle bu kavramın yok olmasının arkasında olasılıkla belirgin bir tarihsel değişimin gizli olduğunu, sözcüğün başlangıçta belirli insan ilişkileriyle birlikte kullanıldığını, bu ayırt edici niteliğinin büyük bir çift değerli duygu olduğunu ve bundan diğer benzer ilişkilere de yayıldığını gösterebileceğimi umuyorum.

Eğer yanılmıyorsak, tabunun anlaşılması bize vicdanın iç yüzünü ve kökenini de aydınlatacak gibidir.

Kavramlarımızı zorlamaksızın, bir tabu vicdanının ve tabunun çiğnenmesinden sonra ortaya çıkan bir günah duygusunun olduğunu söyleyebiliriz. Tabu vicdanı, vicdan olaylarının belki de rasgeldiğimiz en eski biçimidir.

"Vicdan" nedir? Sözcük anlamına göre, en emin olarak bildiğimiz şeye işaret eder; bazı dillerde anlamı

"bilinç"ten kolayca ayrılamamaktadır.

Vicdan, içimizde bulunan belirli isteklere karşı gelen şeylerin içerdeki duyuluşudur; fakat asıl sorun, bunun başka bir şeye bağlı olmaması, yani kendi kendinden emin olmasıdır. Bu, günahkâr bir

vicdanda kendini daha açıkça gösterir, günahkâr vicdanın, belirli istek ve içtepilerimizin bazılarını gerçekleştiren edimlere içimizde ilendiğini duyarız. Bunu daha fazla açıklamaya gerek yoktur. Her vicdanlı adam kendi içinde bu ilencin haklı olduğunu duyumsar ve davranışından dolayı pişmanlık duyar. Ancak bu aynı nitelik ilkellerin tabuya karşı aldığı tavırda da görülür. Tabu, vicdanın bir buyruğudur. Onun çiğnenmesi, kaynağı gizli olmakla birlikte kendisi belli olan korkunç bir günah duygusunun doğmasına neden olur (58).

Öyleyse vicdanın da duyguların çift değerliliği temeline dayanarak yine çift değerli olan bazı insan ilişkilerinden doğmuş olması olasıdır. Belki de hem tabu, hem de zorlanma nevrozunda olduğu gibi oluşur, yani iki karşıt duygunun biri bilinç dışı olur, ötekinin zoru altında itilir. Nevrozların çözümlemesinden öğrendiğimiz birçok şey bunu doğrulamaktadır.

Birincisi, zorlanma nevrozlarında acılı bir vicdanlılığın belirgin nitelikte olduğunu görürüz. Bu vicdanlılık bilinç dışında kirli olan baştan çıkarmalara karşı verilen tepkinin bir belirtisidir; nevrozlular, hastalıklar arttıkça günahkâr vicdanlılığın en son derecesine gelirler. Bunun için, hatta şunu bile savlayabiliriz ki, eğer günahkâr vicdanın kökenini zorlanma nevrozlularında bulamazsak onu başka bir yerde keşfetmekten umudumuzu kesmeliyiz. Bireysel nevroz olaylarında bu kökeni kesin olarak bulmuş

oluyoruz. Budunlar arasında da sorunun buna benzer çözümünü bulduğumuza inanıyoruz.

İkincisi, günah duygusunun içinde üzüntü (iç sıkıntısı) gibi şeyler bulunduğunu seçmemek olanaksızdır; bu üzüntüyü hiç çekinmeksizin "vicdan korkusu" deyişiyle anlatabiliriz. Fakat korku bize bilinç dışı kaynakları olduğunu gösterir. Nevrozluların psikolojisi bize gösterir ki istek duyguları itildiği zaman, libido üzüntü biçimini alır. Yine günah duygusunda aynı zamanda bilinmeyen ve bilinç dışı olan bir şeyin, yani geri itme nedeninin de bulunduğunu anımsamak gerekir. Günah duygusundaki sıkıntının iç yüzü bu bilinmeyen öğeye bağlıdır.

Madem ki tabu kendini her şeyden önce yasaklarda gösteriyor, o takdirde nevrozlara kadar giderek benzetme yoluyla kanıtlamaya gerek kalmaksızın onun kesin birtakım isteklere dayandığını pekâlâ açıkça görebiliriz. Çünkü kimsenin yapmak istemediği şeyleri yasaklamaya gerek yoktur ve hiç kuşkusuz açıkça yasak edilen şeyler kesinlikle bir isteğin hedefi olan şeylerdir. Akla yakın gelen bu görüşü ilkellere uygularsak, şu sonucu çıkarırız: İlkelleri dürten en zorlu duygular arasında krallarını ve rahiplerini öldürmek, "ensest" yapmak, ölülerine kötü davranmak, vb. istekler vardı. Yine aynı görüşü, kendi vicdanımızın sesini işittiğimiz durumlara uygularsak, açıkça çelişkilerin en büyüğüne düşmüş oluruz.

Çünkü o zaman bu buyrukların hiçbirini, örneğin "öldürmeyeceksin" buyruğunu çiğnemeye karşı en küçük bir istek bile duymadığımızı, böyle bir düşünceye karşı içimize iğrenmeden başka bir şey gelmediğini kesin olarak savlarız.

Fakat vicdanımızın kendi hakkındaki bu tanıklığını kabul edersek, o zaman ister tabu biçiminde, ister ahlâk kuralı biçiminde olsun, bütün yasakların hiçbir anlamı kalmaz, o zaman vicdanın varlığının hikmeti açıklanmamış olur; vicdan, tabu ve nevroz arasındaki bağ ortadan kalkar. Soruna psikanaliz açısından bakmadıkça, sonuç yine bugünkü anlayışımıza dönmekten ibaret kalır.

Oysa psikanalizin vardığı şu sonuçları göz önünde tutarsak sorun aydınlanır: Normal insanların rüyalarının çözümlenmesi, başkalarını öldürmeye karşı içimizde duyduğumuz dürtmelerin sandığımızdan daha zorlu ve daha sık olduğunu ve bilincimize çıkmadıkları zaman bile ruhsal etkiler yaptıklarını göstermiştir. Bazı nevrozluların yakasına yapışan kuralların, şiddetlenen öldürme içtepisinin karşısına dikilen bir sigortadan ve kendini cezalandırma aracından başka bir şey olmadığını da öğrenince, her yasağın bir isteği gizlediğini savlayan varsayımımızın doğruluğunu bir kez daha görebiliriz. O zaman bu öldürme isteğinin gerçekten var olduğunu ve gerek tabu gerekse ahlâk yasaklarının psikolojik bakımdan hiç de boş şeyler olmadığını kabul edebiliriz, tersine bunlar öldürme içtepisine karşı aldığımız iki cepheli tavırla açıklanabilir ve varlıklarının hikmeti budur.

Temelliliği üzerinde sık sık durulan bu çift değerli tavrın iç yüzü, yani olumlu isteğin bilinçlenmiş olması, bunun daha başka sonuçlara bağlı olduğunu göstermek ve başka sorunları açıklama olanağını vermektedir. Bilinç dışındaki psişik süreçler, bilinçlenmiş psişik yaşamımızda bizce bilinen süreçlerin tümüyle aynı değildir, bunlar bilinç yaşamımızdaki süreçlerin yoksun olduğu bazı önemli özgürlüklerden yararlanır. bilinç dışı bir içtepinin kendine gösterdiği yerde doğmuş olması şart değildir, büsbütün başka bir yerde de patlak verebilir; kökensel olarak başka kişilere ve başka ilişkilerle ilgili olmakla birllikte yer değiştirme mekanizması aracılığıyla bize kendini gösterdiği noktaya gelmiş olabilir. Bilinç dışında olup bitenler yok edilemediklerinden ve düzeltilemediklerinden dolayı içtepiler ilgili oldukları dönemlerden daha sonraki dönem ve koşullarda ortaya çıkabilir ve o zaman başka koşullar altında gayet doğal olarak bize yabancı ve yersiz gibi gözükürler. Bütün bunlar görünüşten başka bir şey değildir; fakat derinlerine gidecek olursak, uygarlığın gelişimini anlamakta bunların ne kadar önemli olduğunu görürüz.

Bu tartışmaları sona erdirirken, daha sonraki araştırmalarımız için yararlı olacak bir gözlemi unutmak istemiyoruz. Tabuyla ahlâk yasakları arasında temelde benzerlik olduğunda ayak diresek bile, aralarında psikolojik bir fark olduğuna kuşku yoktur. Yasağın artık tabu biçiminde görünmemesinin biricik nedeni, temel çift değer koşullarının değişmesinde aranmalıdır.

Tabu olaylarının psikanaliz yönünden açıklamasında bize buraya kadar yol gösteren şey, bu tabuların zorlanma nevrozuyla olan açık benzerliğiydi; fakat tabu nevroz olmayıp toplumsal bir ürün olduğuna göre, nevrozla tabu gibi bir ekin ürünü arasındaki temel farkın ne olduğunu göstermek göreviyle karşılaşıyoruz.

Burada da başlangıç noktası olarak yine tek bir olayı ele alacağım. İlkel budunlar, bir tabunun çiğnenmesinden gelecek cezadan, genellikle ağır bir hastalıktan ya da ölümden korkarlar. Bu ceza, yalnızca tabuyu çiğneme günahını işlemiş olanı korkutur. Oysa bu durum, zorlanma nevrozunda başkadır.

Hasta kendisine yasaklanmış olan bir şeyi yapmak istediği zaman bundan kendine gelecek bir cezadan korkmaz, başkasının başına gelecek bir cezadan korkar, bu kişi genellikle belli değildir; fakat analiz aracılığıyla, bu kimsenin kendine çok yakın olan, çok sevdiği bir kişi olduğu kolayca anlaşılır. Onun için nevrozlu özgeciymiş gibi davrandığı halde, ilkel adam bencil gibi gözükmektedir. Ancak bir tabuyu çiğneyen hemen ve otomatik olarak yaptığının cezasını görmezse, o zaman ilkeller arasında toplumsal bir duygu uyanır, hepsinde bu tehlikenin tehdidi altında oldukları duygusu doğar ve savsaklanan bu cezayı derhal kendileri verirler. Bu dayanışma mekanizmasını açıklamak bizim için kolaydır. Bu, olayın bulaşıcı bir masal olmasından, öykünme hevesinden, yani tabunun bulaşma

yeteneğinden doğan bir korku sorunudur. Eğer bir kimse itilen bir isteği doyuma ulaştırmayı başarırsa, aynı istek başkalarında da kendini gösterebilir; bundan dolayı bu hevesi bastırmak için, bu imrenilen kimsenin cüretinin meyvesinden yoksun edilmesi gerekir. Çoğu kez suçu işleyenler, verilen cezayla suçtan temizlendiklerini ve böylece yasallaştıklarını gerekçe göstererek işledikleri günahı yeniden işleme fırsatını elde eder.

Gerçekten de insanların ceza yasalarının temel ilkelerinden biri budur; bu yasalar gerek suçlunun, gerekse onu cezalandırmakla toplumun öcünü alanların aynı yasak içtepilerin etkisi altında olduğunu kabul eder.

Psikanaliz burada, hepimizin zavallı günahkârlar olduğumuzu savlayan sofuların düşüncesini pekiştirmektedir. Öyleyse, kendisi için korkmayan, sevdiklerinin adına her şeyden üzüntü duyan nevrozlunun bu beklenmeyen soyluluğunu nasıl açıklamalı? Psikanaliz incelemeleri, bu soyluluğun temel olmadığını gösteriyor. Kökende, yani hastalığın başlangıcında, birey cezadan kendisi için korkmuş, her zaman kendi yaşamı üzerine titremiş; ölüm korkusu ancak sonraları sevilen kişi üzerine kaydırılmıştır.

Bunun oluşu az çok karışık olmakla birlikte bugün tümüyle açıklanmıştır. Her yasağın temelinde daima sevilen kişiye karşı kötü bir içtepi, yani ölüm isteği vardır. Bu isteği bir yasak içeri iter ve kaydırma yoluyla sevilen kimselerin yerine düşman kimseyi koyan belirli bir edimle yasak birleşerek bu edimin gerçekleştirilmesini ölüm korkusuyla tehdit eder. Fakat sonuç daha da ileri gider ve sevilen kişinin ölümünü istemek yerine bu defa onun öleceği korkusu geçer. Öyleyse nevrozlunun şefkatli özgeciliği, bu duygunun temelinde ve ona karşıt olan kaba bencilliğin yerine ağır basar. Cinsel nesne olarak alınmayan kimselere karşı saygı biçimindeki duygulara toplumsal duygular adını verirsek, bu toplumsal etmenlerin ortadan kalkmasını nevrozun sonraları aşırı "compensation" ile kılığını değiştiren temel niteliği sayabiliriz.

Bu toplumsal içtepilerin kökeni ve insanın diğer temel içtepileriyle ilişkisi konusunda sözü uzatmaksızın, başka bir örnekle nevrozun diğer bir temel devinimsizliğini gösterelim. Tabunun kendini gösterdiği biçim, nevrozlunun dokunma korkusuna ("délire de toucher"sine) bir hayli benzer. Bu nevroz temel olarak cinsel ilişkiyle ilgilidir ve psikanaliz, nevrozdaki yolundan çevrilip kaydırılmış olan gücün kökeninin cinsel olduğunu pekâlâ göstermiştir. Tabudaki yasak dokunmalar, kuşkusuz yalnızca cinsel anlamda değil, daha çok daha yaygın olan saldırma, elde etme ve kendinin olduğunu savlama içtepilerinden doğmadır.

Başkana ya da onunla ilişkide bulunan bir şeye dokunmak yasaksa, bunun amacı başka durumlarda başkanın kuşkulu bir gözle görülüşünde kendini gösteren ve hatta başkanlığa geçirilişinde ona gösterilen kötü davranışlarda görülen içtepinin önüne bir duvar çekmektir (yukarıya bakın). Bu yolla içtepinin cinsel öğelerinin toplumsal öğe karşısında üstün gelmesi nevrozun karakteristik niteliğini oluşturur. Fakat toplumsal içtepilerin kendileri de benci ve erotik öğelerin birleşmesinden doğar. Tabuyla zorlanma nevrozu arasındaki bu son karşılaştırmadan, nevrozun çeşitli biçimleriyle ekin oluşumları arasındaki ilişkileri ve nevroz psikolojisinin incelenmesinin, ekinin gelişimini anlatmadaki önemini kestirebiliriz.

Nevrozlar bir yandan sanat, din ve felsefe gibi büyük ekin ürünleriyle sıkı ve derin bir ilişki gösterir, diğer yandan da bu toplumsal ürünlerin bozuk biçimleri gibi görünür. Adeta, histeri bir sanat

yapıtının karikatürü, zorlanma nevrozu bir dinin karikatürü, paranoya manisi bir felsefe sisteminin karikatürüdür.

Son çözümlemede bu çarpıklığın kökeni, nevrozların toplumsal ürünler olmasında bulunur. Toplumda kollektif çalışmayla oluşan şeyi nevrozlar özel araçlarla yapmaya çalışır. Nevrozların temelini oluşturan eğilimleri araştırmakla kökeni cinsel olan güçlerin bunlarda belirleyici bir rolü olduğunu, bunlara denk düşen ekin ürünlerindeyse toplumsal içtepilere ve benci öğelerle erotik öğelerin birleşmesinden çıkan eğilimlere dayandığını öğrenmekteyiz. Cinsel gereksinimin, kendi kendini koruma davranışının yaptığı gibi insanları birleştirmeye yetecek güçte olmadığı görülmektedir: Cinsel doyum, her şeyden önce bireysel, özel bir iştir.

Genetik bakımdan, nevrozun toplumsal içeriği onun özgün bir eğiliminden ileri gelir ve bu da, gerçekliğin doyumsuzluklarından düşlem dünyasının zevklerine sığınma isteğidir. Nevrozluların kaçtığı gerçeklik dünyasına insanların oluşturduğu toplum ve kurduğu ilişkiler egemendir; bu gerçeklikten yüzünü çeviren nevrozlu, aynı zamanda kendini insan toplumundan da dışarı çekiyor demektir.